

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Svobodní zednáři a péče o opuštěné a sociálně znevýhodněné
děti v Čechách v 18. století**

**Freemasons and the Care of Abandoned and Socially
Disadvantaged Children in Bohemia in the 18th Century**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Autor:

Ondřej Marek

Praha 2024

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své práce za jeho vstřícnost, pomoc a trpělivost. Dále chci poděkovat za podporu mé rodině, která mi vytvořila zázemí a podmínky v životě i ve studiu. Přátelům, kteří byli ochotni přispět radou a povzbuzením, též velice děkuji za jejich cenné podněty a připomínky. V neposlední řadě děkuji své partnerce za péči a starost, kterou mi po dobu mého psaní projevila.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci *Svobodní zednáři a péče o opuštěné a sociálně znevýhodněné děti v Čechách v 18. století* vypracoval samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4.8.2024

Ondřej Marek

Anotace

Tato bakalářská práce se zaměřuje na roli svobodných zednářů v péči o opuštěné a sociálně znevýhodněné děti v Čechách v 18. století. Analyzuje historický kontext a filosofické základy, které motivovaly zednářské lóže k charitativním aktivitám. Představuje některé význačné osobnosti zednářství, které se aktivně zapojily do těchto snah. Dále se zabývá konkrétními projekty a institucemi, které byly zřízeny a podporovány zednářskými lóžemi, jako je sirotčinec sv. Jana Křtitele a Ústav pro hluchoněmé. Studie využívá kvalitativní analýzu historických dokumentů a dostupné odborné literatury, aby zhodnotila přínos i dlouhodobý vliv těchto aktivit na společnost.

Klíčová slova

svobodné zednářství, zednáři, zednářské lóže, sirotčí péče, sociálně znevýhodněné děti, osvícenství, charitativní ústavy, Čechy 18. století, Ignác Born, Ignác Cornova, výchova, vzdělání, sirotčinec sv. Jana Křtitele, Ústav pro hluchoněmé

Annotation

This bachelor's thesis focuses on the role of Freemasons in the care of abandoned and socially disadvantaged children in Bohemia in the 18th century. It analyzes the historical context and philosophical foundations that motivated Masonic lodges to engage in charitable activities. The study introduces some prominent Masonic figures who actively participated in these efforts. It also examines specific projects and institutions established and supported by Masonic lodges, such as the St. John the Baptist Orphanage and the Institute for the Deaf and Dumb. Utilizing qualitative analysis of historical documents and available scholarly literature, the thesis evaluates the contributions and long-term impact of these activities on society.

Keywords

Freemasonry, Masons, Masonic lodges, orphan care, socially disadvantaged children, Enlightenment, charitable institutions, Bohemia in the 18th century, Ignác Born, Ignác Cornova, upbringing, education, St. John the Baptist Orphanage, Institute for the Deaf and Dumb

Obsah

Úvod.....	7
1. Péče o sirotky a nezaopatřené děti v Čechách v 18. století	10
1.1 Péče o nezaopatřené děti v habsburské monarchii v období osvícenství	10
1.2 Vlašský špitál v Praze	11
1.3 Sirotčince a jejich fungování	12
2. Zednářství a jeho vývoj v Čechách v 18. století	14
2.1 Co je zednářství	14
2.2 Osvícenská doba a počátky zednářství v habsburské monarchii	14
2.3 Vznik, vývoj a struktura svobodného zednářství v Čechách v 18. století	15
2.3.1 Počátky a hledání místa ve společnosti (1741–1770).....	16
2.3.2 Zlatá éra svobodného zednářství (1770–1790).....	17
2.3.3 Poslední etapa a zákaz činnosti (1790–1796).....	18
3. Významné osobnosti zednářství a jejich přínos.....	19
3.1 Ignác Cornova: pedagog a filantrop.....	19
3.2 Ignác Born: vědec a organizátor	20
3.3. Přehled některých dalších zednářských osobností.....	22
4. Východiska charitativní aktivity zednářů zaměřené na péči o sirotky a nezaopatřené děti	23
4.1 Zednářská filosofie a etika J. G. Fichteho	23
4.2 Andersonovy Konstituce.....	24
4.3 Rituál, symboly a dobročinnost	25
4.4 Péče o sirotky zednářů: Ignác Cornova „O výchově sirotek zednářských“	27
5. Ústavy a instituce založené a podporované zednářskými lóžemi v Čechách v 18. století	34
5.1 Sirotčinec sv. Jana Křtitele	34
5.2 Ústav pro hluchoněmé	36

6. Hodnocení zednářských snah a výsledků v charitativní péči o sirotky a nezaopatřené děti	38
7. Diskuse	40
Závěr	41
Bibliografie	42
Přílohový materiál	44
Příloha 1	44
Příloha 2	45
Příloha 3	46
Příloha 4	47

Úvod

Svobodné zednářství vstupuje do společenského dění téměř současně s příchodem osvícenství a změnami, které se na ideové i praktické rovině ve společnosti 18. století odehrály. Svobodní zednáři byli částečně jak nositeli těchto změn, tak jejich vznik a působení bylo umožněno právě dějinným vývojem, který zasáhl a proměnil novým způsobem řadu oblastí v přístupu ke vnímání jedince, společnosti i organizaci mocenských i státních institucí. Jednou z těchto oblastí, která v té době prošla zásadní transformací, byla péče, výchova a vzdělání zasahující do všech sociálních vrstev.

„Osvícenská epocha přinesla převratné společenské změny. Jednou ze součástí osvícenského duchovního odkazu byl rozvoj filantropismu. Filantropismus se rychle šířil Evropou a stal se svého druhu módní záležitostí.“¹

Absolutistický stát nabyt nových organizačních struktur a v době reform se jedním z jeho důležitých témat stává blaho jednotlivce i lidí z dolních vrstev a okraje společnosti. Tato snaha je zároveň motivována bdělou kontrolou nad udržováním společenského řádu ve jménu všeobecného pokroku i upevněním stávajících mocenských struktur.

Každá historická epocha sní o ideálním uspořádání společnosti. Je to spíše kolektivní snění mnohdy zcela odlišných snů a představ, jehož výsledkem jsou reálné změny ovlivňující životy lidí. Pokud lze nastavit některá hodnotící měřítka doby a stavu vývoje společnosti, mám za to, že lze tak učinit pohledem na schopnost a ochotu se postarat o ty nejpotřebnější.

Celek je vždy tak silný, jak silná je jeho nejslabší část, a tou jsou v lidském společenství vždy děti, které jsou odkázány na pomoc svého okolí. Pokud dítě nemá podporu a péči v prostředí, do kterého se narodí, jeho život je zpravidla plný nesnází a trápení. Ztráta rodičů či špatné zaopatření dětí činí těmi nejslabšími, na které by měla být především zaměřena pozornost těch, kteří mohou pomoci.

Tato studie, která se zabývá svobodnými zednáři a jejich péčí o sirotky a nezaopatřené děti, má být jakýmsi vhledem do stavu doby a společnosti v 18. století v Čechách a klade si za cíl přiblížit jak fenomén svobodného zednářství, které tuto dobu pomáhalo formovat a svým odkazem v oblasti sociální péče inspirovalo další generace, tak rovněž reflektovat změny, které se odehrály v této sféře pomoci.

¹ ŠVESTKOVÁ, Renata. *Vybrané kapitoly ze sociální pedagogiky pro sociální pracovníky*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2019, s. 9.

Pro zhodnocení významu zednářství v péči o sirotky a jinak znevýhodněné děti v Čechách století osmnáctého je účelné zasadit vše do historického, ideového a organizačního kontextu. Otázky, které v této práci sleduji a pokusím se je v závěru shrnout a zhodnotit, jsou převážně následující: Jaké byly přínosy zednářského hnutí, zejména pokud jde o jeho roli v péči o sirotky a nezaopatřené děti? Jaká byla povaha zednářské charity a co bylo její motivací? Čím se zednářské charitativní snahy odlišovaly od jiných a z jakých filosofických nebo ideologických základů vycházely? Do jaké míry vštěpovaly zednářské lóže svým členům filantropické hodnoty a nakolik byly tyto charitativní aktivity řízeny iniciativou jednotlivých členů? Jakých úspěchů dosáhli zednáři a s jakými výzvami se potýkali? Jaký odkaz po sobě zanechali a jaké byly celkové výsledky jejich snah?

Tato práce je založena na kvalitativní analýze historických dokumentů a literatury, která umožní bližší vhled do těchto aktivit. Použité zdroje zahrnují záznamy zednářských lóží, dobové tiskoviny a dokumenty vztahující se k charitativním institucím, které poskytují přímé informace o jejich provozu a financování. Dále používám historické studie a monografie, které analyzují širší kontext a ideologické základy zednářství. Literární rešerše je doplněna o práce osvícenských myslitelů a zednářských autorů, které objasní filozofické a morální motivace jejich charitativních aktivit. Případové studie vybraných sirotčinců zkoumají jejich historii, výchovné programy a správu, což umožňuje širší analýzu konkrétních aspektů zednářské charity. Data jsou analyzována za účelem identifikace hlavních motivací, úspěchů a výzev zednářských aktivit a zhodnocení jejich vlivu na společnost. Tento metodologický přístup poskytuje komplexní obraz o roli svobodných zednářů v této oblasti.

Následující práce se v jednotlivých kapitolách postupně zabývá komplementárními tématy, které přímo či nepřímo souvisí s předloženými otázkami a které zahrnují vybrané informace pro pochopení celkového rámce zkoumané problematiky. První kapitola představuje dobu osvícenství a péči, která byla nezaopatřeným dětem poskytována společností, státem i jeho institucemi. Blíže se zaměří na fungování Vlašského špitálu v Praze jako jednoho z nejvýznamnějších ústavů v Čechách, který poskytoval komplexní péči od nalezců až po přestárlé lidi. Na fungování sirotčinců se též pokusím přiblížit situaci počátků ústavní péče o osiřelé děti.

Následné kapitoly pojednají o vývoji a struktuře zednářských lóží v Čechách od jejich vzniku až do zákazu na konci 18. století. Dále především na příkladu dvou významných zednářských osobností, pedagoga Ignáce Cornovy (1740–1822) a přírodovědce Ignáce Borna (1742–1791), ilustruji pestrost a rozmanitost členské základny zednářských lóží a

důležitost vůdčích osobností pro čínorodé snahy a uskutečňování charitativní činnosti ve zlatém věku rozkvětu pražských lóží posledních dekád 18. století. Následně se věnuji ideovým základům, motivacím a vnitřním pravidlům, jež formovaly zednářství a obracely jeho členy k charitativním aktivitám, které významně ovlivnily posun v sociální péči o dolní vrstvy společnosti.

Nejobsáhlejší kapitola zasahuje i do sféry pedagogiky. Podrobněji analyzuji spis Ignáce Cornovy *O výchově sirotek zednářských*², jehož návrh na péči o pozůstalé sirotky zednářské nastavil pravidla přístupu lóží k sirotkům po zemřelých bratrech. Výchovné principy, které zde Cornova uplatňuje, vypovídají o humanitní orientaci, která zahrnuje i oblast pedagogiky. Závěrem představím dva nejúspěšnější projekty českých zednářů té doby, kde zednářské principy a finanční prostředky lóží umožnily vznik institucí, které přežily jejich zakladatele a zanechaly trvalý odkaz, ze kterého vzešlo mnoho dobrého. Byly to sirotčinec sv. Jana Křtitele a Ústav pro hluchoněmé.

Tam, kde se tato pestrá paleta z nejrůznějších oblastí protne, pokusím se o hodnocení a výklad širších souvislostí.

² CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotek zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923.

1. Péče o sirotky a nezaopatřené děti v Čechách v 18. století

1.1 Péče o nezaopatřené děti v habsburské monarchii v období osvícenství

Společnost 18. století v habsburské monarchii čelila svým temným stránkám. Chudoba a společenské stigma nemanželského početí zvláště v nižších nemajetných vrstvách zvyšovaly počty vražd novorozených dětí i jejich odkládání. V těžkých dobách bídy či hladomoru pak i vlivem větší úmrtnosti přibývalo sirotek, kteří mohli být odkázáni pouze na rodinu, příbuzné či obecní vrchnost. V průběhu 18. století, kdy sirotčince ještě nebyly rozšířenou institucí, dítě, které se stalo sirotem (úmrtním otce či obou rodičů) nebo bylo opuštěno, čelilo chudobě a ztrátě zázemí. Osvícenský stát, kterému šlo především o mocenské fungování a rozvoj hospodářství založeném na teoretickém základě merkantilismu a populacionismu, těmto negativním jevům čelil reformami (ve školství, zdravotnictví a sociální sféře) a hlubší státní kontrolou. Jedinci, i ti do té doby na okraji společnosti, se nově stali důležitými pro stát v jeho strategii organizace chodu státního zřízení a cíleno bylo především na děti jako základu budoucí generace.³

V té době vyvrcholila racionalizace v oboru chudinské péče. Kontrola, umravnění a péče o „blaho“ dolních vrstev měly dopomoci k nastolení fungujícího společenského řádu. Zásady chudinské péče byly zformulovány roku 1754 nařízením zaměřeným na boj s žebráctvím a chudobou tzv. Bettler-, Schub und Verpflegsordnung (Žebrácký, tulácký a zaopatřovací řád). Kdo chtěl získat podporu a péči, musel mít „vysvědčení chudoby“, musel být zapsán na seznamu a jeho chudoba musela být „nezaviněná“. V mimoústavní péči o sirotky a nalezence (termíny se někdy překrývají), která v té době byla preferována, se ustavil systém poručnictví. Poručník měl dítěti nahrazovat otce. Dozorem nad jeho výchovou byli pověřeni faráři a vrchnost. Dítě bez majetku a příbuzných mohla vrchnost svěřit za úplatu do trvalé pěstounské péče, v neposlední řadě jej mohla svěřit zaopatřovacímu ústavu. V Čechách sirotčí ústavy vznikaly většinou z iniciativy jedinců, zájmových sdružení či církevních úřadů. Jejich zakladateli byli osvícení šlechtici nebo profesní či církevní uskupení.⁴

Jak ústavní, tak pěstounská péče, které se mohly doplňovat, měly své výhody i nevýhody pro stát i pro chovance. Pěstounská péče byla méně finančně nákladná, proto ji

³ LORMAN, Jaroslav a TINKOVÁ, Daniela. *Post tenebras spero lucem: Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha: Casablanca FF UK, 2008, s. 106.

⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. Sirotčinec sv. Jana Křtitele a změny v péči o sirotky v 18. století. *Cornova: revue České společnosti pro výzkum 18. století*. Praha: Česká společnost pro výzkum 18. století, 2021, roč. 11, č. 2, s. 15–25.

stát i nadále preferoval. Navíc připravovala dítě lépe na život. Nevýhodou bylo, že stát neměl dostatek kapacity na kontrolu pěstounů, kteří svěřence často používali na práci v hospodářství a neposílali je do školy. Situaci v tom nezlepšil ani dozor farářů a vrchnosti, která často neplnila tuto svou úlohu dostatečně. Úskalí ústavní péče oproti tomu tkvělo především v náročnosti financování a omezené kapacitě zaopatřovacích ústavů. Někdy též bylo využíváno dětí jako levné pracovní síly, například pro práci v manufaktuře. Ne všude byla výchova a vzdělání chovanců na kvalitní úrovni. Pojetí a způsob výchovy se lišily mezi jednotlivými ústavu. Některé ústavy zajišťovaly nejen základní zaopatření a péči, ale také vzdělání, zatímco jiné poskytovaly pouze přístřeší bez další péče.⁵

1.2 Vlašský špitál v Praze

Nejnámější a nejbohatší zaopatřovací ústav v Čechách byl Vlašský špitál založený roku 1602 se sídlem v Praze na Malé Straně⁶. Pečováno zde bylo o odložené děti, sirotky a manželské i nemanželské děti narozené v Praze a jejich matky. Špitál přidružený k ústavu poskytoval péči přestárlým lidem. Péče dětským svěřencům byla poskytována do dosažení tzv. normálního věku, tedy patnácti let, přičemž děti před dosažením školního věku šesti let vyrůstaly u pěstounů a ústav za ně platil výlohy na šatstvo a stravu. Novorozencům byla přidělena kojná za plat, poté byli svěřeni ústavu.

Chovanci zde byli plně zaopatřeni a mohli projít školní výukou, jelikož zde fungovala dvojtřídní triviální škola. Dostávali stravu a oblečení, ubytování a výuka byly společné, rozdělené dle pohlaví: „*Chlapci měli předvojenskou výchovu, dívky se kromě čtení, psaní a počtů učily šít, plést, příst a prát. Při ústavu fungovala i přadlácká a pletařská škola, kterou navštěvovaly všechny děti ve věku od 6 let. Výrobky byly prodávány veřejnosti.*“⁷

Dále bylo o děti postaráno podle jejich schopností a nadání. Chlapci se vyučili dle vlastního výběru, z dívek se stávaly služebné: „*Po dobu učení (chlapci), jež zpravidla trvalo pět až šest let, za ně špitál hradil výlohy za učení a poskytoval jim šatstvo. Po vyučení dostal chlapec nové šaty a peníze na cestu na zkušenu. To byla poslední podpora ze strany špitálu. Zvláště nadaní mohli pokračovat ve studiu. Dívky byly ve stejném věku dávány do služby v Praze nebo na venkově. Posledním příspěvkem bylo věno ve výši 30 zlatých.*“⁸

⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. Sirotčinec sv. Jana Křtitele a změny v péči o sirotky v 18. století. *Cornova: revue České společnosti pro výzkum 18. století*. Praha: Česká společnost pro výzkum 18. století, 2021, roč. 11, č. 2, s. 15–25.

⁶ Na rohu Vlašské a Šporkovy ulice.

⁷ HALÍŘOVÁ, Martina. 2022. Jak nahradit rodiče: Kde bydleli, co jedli a čím se zabývali sirotci v 18. a 19. století. *100+1 zahraniční zajímavost*. [cit. 2024-07-22]. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/jak-nahradit-rodice-kde-bydleli-co-jedli-cim-se-zabyvali-sirotci-v-18-19-stoleti>.

⁸ Tamtéž.

V roce 1789 byl Vlašský špitál zrušen a na jeho místě vznikla Zemská porodnice a nalezinec, která po určitou dobu plnila též funkci sirotčince.⁹ Ve své době však byl pokrokovou a specifickou institucí, která dávala především nemanželským dětem naději na plnohodnotné společenské uplatnění: „*Nemanželské děti, které se dostaly do jeho péče, získaly díky císařskému reskriptu stejná práva jako ty manželské. Jejich původ jim rovněž neměl bránit při výběru profese.*“¹⁰

1.3 Sirotčince a jejich fungování

Ve sledované době dle dostupných pramenů, kterých pro sirotčí péči 18. století nemáme mnoho, pojem sirotčinec (Waisenhaus) znamenal spíše donucovací pracovnu. Z roku 1764 máme zprávu o zřízení sirotčince v Litvínově, kam bylo umístěno 12 dětí. Tamní začínající textilní manufaktura na výrobu sukna hraběte Emanuela Waldsteina, která dětem poskytovala ubytování, využívala sirotky a zaměstnávala je k přesně určené práci. Časté útky zde svědčily o špatném zacházení se sirotky. Dále existoval sirotčinec u sv. Jana Křtitele v Praze, o kterém pojednávám v samostatné pasáži (viz podkapitolu 5.1), a sirotčinec v Chebu. Též existovaly specializované ústavy pro vojenské sirotky, kteří byli připravováni na kariéru v armádě.¹¹

Všechny tyto ústavy, vedle různých útulků a azylů, měly nejrůznější podobu, jelikož neexistovalo žádné nařízení, které by jasně vymezovalo, jak má takový ústav vypadat. Vše se odvíjelo především od záměru jeho zakladatelů a způsobu, jakým byly financovány. Důraz byl především kladen na splnění zdravotních a hygienických podmínek. Pro vrchnost a stát znamenala péče o děti na okraji společnosti spíše boj proti tuláctví a zahálce. Až na výjimky (srov. Vlašský špitál) bylo společným pravidlem sirotčinců to, že přijímaly pouze domovské příslušníky a většinou jen děti manželského původu. Vznikaly hlavně ve větších městech, které se musely vyrovnávat s narůstající demografickou křivkou způsobenou přílivem obyvatelstva do měst vlivem postupující industrializace.¹²

Dalo by se říct, že péče o sirotky, nemajetné a znevýhodněné děti na okraji společnosti, byla motivována ze strany státu a vrchnosti především prospěchem, který významně šetřil

⁹ LORMAN, Jaroslav a TINKOVÁ, Daniela. *Post tenebras spero lucem: Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha: Casablanca FF UK, 2008, s. 107–109.

¹⁰ HALÍŘOVÁ, Martina. 2022. Jak nahradit rodiče: Kde bydleli, co jedli a čím se zabývali sirotci v 18. a 19. století. *100+1 zahraniční zajímavost*. [cit. 2024-07-22]. Dostupné z <https://www.stoplusjednicka.cz/jak-nahradit-rodice-kde-bydleli-co-jedli-cim-se-zabyvali-sirotci-v-18-19-stoleti>.

¹¹ HALÍŘOVÁ, Martina. Sirotčinec sv. Jana Křtitele a změny v péči o sirotky v 18. století. *Cornova: revue České společnosti pro výzkum 18. století*. Praha: Česká společnost pro výzkum 18. století, 2021, roč. 11, č. 2, s. 15–25.

¹² HALÍŘOVÁ, Martina. 2022. Jak nahradit rodiče: Kde bydleli, co jedli a čím se zabývali sirotci v 18. a 19. století. *100+1 zahraniční zajímavost*. [cit. 2024-07-22]. Dostupné z <https://www.stoplusjednicka.cz/jak-nahradit-rodice-kde-bydleli-co-jedli-cim-se-zabyvali-sirotci-v-18-19-stoleti>.

náklady, podporoval zájmy vyšších mocenských tříd a umožňoval uplatňovat a upevňovat kontrolu nad společenským řádem. Nicméně i prospěch dětí, které by jinak živořily bez zázemí a péče, je zásadním neopominutelným přínosem pro tyto jednotlivce. Odkaz, který po sobě svými počátky institucionální péče osvícenecká doba zanechala, inspirovaly další snahy o zlepšení úrovně a zabezpečení dolních vrstev společnosti i v následujících staletích.

2. Zednářství a jeho vývoj v Čechách v 18. století

2.1 Co je zednářství

Svobodné zednářství je produkt anglického osvícenectví a jeho vznik se datuje k roku 1717, kdy se v Londýně utvořila první velkolóže spojením čtyř tamních lóží. Zednářské lóže tvořily styčný bod pro společenský rozvoj a pokrok. Ve všech dobách sdružovaly muže, kteří věřili, že společnost bude lepší, když sami budou lepšími, a tak pomocí symbolů a rituálů vypůjčených od stavebních cechů pracovali sami na sobě.

Rituály svobodného zednářství se v některých detailech napříč dobou liší, mají však jednotné vyznění a smysl.¹³ Tolerance, respekt, láska k druhým a hledání toho, co lidi spojuje, nikoliv toho, co je dělí, jsou významné charakteristiky svobodného zednářství. Dobročinnost či pomoc druhým, slabším, je rovněž jeden ze základních pilířů. Zjednodušeně se dá říct, že zednářství je školení, kde se jeho členové učí lidumilnosti, dobročinnosti a kde se pěstují vyšší morální postoje: „*Svobodné zednářství, instituce v podstatě filantropická, filozofická a pokroková, má za cíl hledati pravdu, studovati morálku a uskutečňovat solidaritu; pracuje na materiálním i mravním zlepšení, na rozumovém i sociálním zdokonalení lidstva.*“¹⁴

Zcela definovat svobodné zednářství je velice obtížné. Tato studie se zaměřuje především na charitativní vizi tohoto spolku či řádu, který se takto může definovat i jako filantropické a charitativní hnutí.

2.2 Osvícenská doba a počátky zednářství v habsburské monarchii

V 18. století, stejně jako se osvícenské myšlenky šíří a pronikají celou tehdejší Evropou, šíří se souběžně s nimi i zakládání společností, které na těchto pokrokových ideálech víceméně staví a které se snaží je různými cestami prosazovat a uskutečňovat. Děje se tak ať již veřejně na poli společenském či politickém, tak i soukromě v okruhu lidí, kteří z těchto postojů vycházejí a kteří mnohdy sledují stejné či podobné cíle a zájmy.

Svobodné zednářství se od svého vystoupení počátkem 18. století stává společenstvím spíše diskrétním, nikoli zcela utajeným, a může se tak lépe podílet na veřejném působení. To však má své výhody i nevýhody a tato skutečnost ovlivňuje a do jisté míry předurčuje jeho následující vývoj v průběhu století v období jeho fungování v rámci habsburské monarchie. Svobodné zednářství ze své podstaty deklaruje respekt a loajalitu vůči státnímu aparátu, v chápání kosmopolitní universality společnosti však přesahuje rámec politiky i

¹³ ANTONÍN, Luboš. *Zlatý věk svobodného zednářství v Čechách*. Argo, 2010, s. 9.

¹⁴ MUCHA, Alfons. *Svobodné zednářství*. Praha: Volná myšlenka československá, 1924, s. 6.

náboženství. Přiznává mocenskému aparátu monarchie jistou moc a kontrolu nad svou organizací, ten jí však mnohdy využívá pouze ve prospěch své mocenské politiky. Někdy jsou svobodní zednáři vnímáni jako podporovatelé reformního úsilí monarchie, jindy jsou naopak viděni jako cizorodý opoziční prvek a monarchii především na poli mezinárodních zájmů nepřátelský. Přístup vládnoucích institucí je často ovlivňován jistou ostražitostí před paralelními mocenskými strukturami, které nepodléhají absolutní kontrole. Nedůvěra ze strany vládnoucích struktur se často projevuje podezíráním z revolučních snah a destabilizace monarchie. „*Lze říci, že svobodné zednářství bylo (ze strany monarchie) podporováno a zároveň kontrolováno.*“¹⁵

2.3 Vznik, vývoj a struktura svobodného zednářství v Čechách v 18. století

Obecně platí, že základní jednotky organizace zednářství tvoří lóže, které se sdružují do velkolóží. V čele lóže je na přechodné období stoliční mistr (či mistr lóže). Lóže se dále skládá z učňů, tovaryšů a mistrů, což jsou názvy stupňů vyjadřující pokrok, kterého členové v zednářství dosáhli.¹⁶

Podrobnou strukturou a hierarchií organizace lóží je složité se zabývat. Formy organizace a subordinace v systému vzniku, regularity a pravomocí lóží se často v průběhu tohoto období mění a vznikají i formy nové. Není mým cílem se pro účel sledovaného tématu jimi v celé šíři zabírat. Pro pochopení základních principů postačí pár informací a obecný vhled do této problematiky. Detailnější výklad struktury organizace zednářských lóží v Čechách v 18. století lze nalézt v kapitole „Organizace a struktura svobodného zednářství v habsburské monarchii 18. století“ v knize Martina Javora *Svobodné zednářství 18. století v českých zemích a v Uhrách*¹⁷, kde je sledován historický vývoj těchto organizačních center a jednotek v závislosti na politických podmínkách mocnářství.

Příslušnost lóží k řádu se odvíjela od principů uznání a regularity a zednářské lóže se těmito principy obecně řídí dodnes. Struktura i názvy centrálních organizačních jednotek se však v průběhu času mohly lišit. Novou lóží, aby byla součástí zednářského řetězce, musela vždy založit lóže, která spadala pod oficiálně uznané vyšší řídicí celky. Ty však mohly též vznikat na územích, kde se zednářství nově etablovalo. Mohly se tedy od základů budovat, vznikat nově a postupně nabývat vlastní míry autonomie a širších pravomocí.

¹⁵ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 137–138.

¹⁶ Tamtéž, s. 136.

¹⁷ JAVOR, Martin. *Svobodné zednářství v 18. století v českých zemích a v Uhrách*. Horoměřice: Krasoumná jednota, 2011.

2.3.1 Počátky a hledání místa ve společnosti (1741–1770)

Ve starších historických pramenech se někdy můžeme setkat s tvrzením, že první lóže v Čechách byla založena již roku 1726 v Praze Františkem Antonínem hrabětem Šporkem. Historik Josef Volf, jeden z prvních skutečně seriózních zednářských prvorepublikových badatelů tento mýtus vyvrátil a podal důkaz o tom, že první historicky doložená zmínka o založení první lóže v Čechách je datována až do roku 1741. Původně neměla jméno, později nesla název „U tří korun“, poté „U tří hvězd“, roku 1764 „U tří korunovaných hvězd“ a definitivní název dostala v roce 1786 „U tří korunovaných hvězd a u poctivosti“. Působila v Praze a vznikla jako elitní kruh vyšších, především městských vrstev – liberální šlechty, nepriviligované inteligence a měšťanských podnikatelů.¹⁸ Přesné informace nemáme k dispozici, nicméně historici se shodují, že vznik této lóže pravděpodobně souvisí s pobytem francouzských důstojníků v době, kdy byly Praha a část území Čech obsazeny francouzskými a saskými vojsky.¹⁹

Druhá lóže, která v té době vzniká, nese název „Sinceritas“ (Upřímnost). Byla lóží vojenskou a založili ji Francouzi u bavorského vojska v Litoměřicích roku 1742. Často měnila působiště, přesouvala se souběžně se stěhováním vojska. Působila v Plzni, Lokti a Klatovech. Byla založena jako poboční lóže „U tří korunovaných hvězd“, ke které se za Josefa II. připojila. Jejím významným členem byl Šebestián hrabě Künigl, který se stal jejím stoličným mistrem v roce 1766 a o kterém v souvislosti se zednářskou charitativní činností ještě pojednám.²⁰

Je pozoruhodné, že zakladateli prvních lóží v Čechách byli tedy důstojníci cizí armády, protivníci Habsburků. Zároveň v té době však manžel císařovny Marie Terezie František Štěpán hrabě Lotrinský byl již deset let přijatým zednářem iniciovaným v roce 1731 v Haagu a někteří úředníci blízcí Marii Terezii byli též zednáři. Zednářství však bylo postaveno na osvícenských ideálech bratrství a rovnosti bez ohledu na konfesní či politickou příslušnost.²¹

Roku 1763 sice obdržela lóže „U tří hvězd“ od drážďanské lóže „U tří granátových jablek“ konstituci a patent pro celé Čechy k založení kapituly „U čtyř evangelistů“, která měla právo zakládat nové lóže²² a zednáři na území Čech se tak mohli dále rozrůstat, je to však také období určitých citelných omezení ze strany státní moci. Marie Terezie vydala v roce 1764 patent, který zakazoval státním úředníkům vstup do zednářského spolku a mezi

¹⁸ ČECHUROVÁ, Jana. *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*. Praha: Libri, 2002, s. 48.

¹⁹ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 29.

²⁰ Tamtéž, s. 30–31.

²¹ ČECHUROVÁ, Jana. *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*. Praha: Libri, 2002, s. 48.

²² SRB, Tomáš. *Řád svobodných zednářů 1*. Praha: Emitent, 2002, s. 182.

léty 1766–1768 byly lóže rozpuštěny úplně, především kvůli obvinění lóže „U tří korunovaných hvězd“ z domnělého pokusu o povstání proti vídeňské centrální moci.²³ S určitou nedůvěrou státní (i církevní) moci se zednáři potýkali po celé 18. století až do definitivního zákazu v roce 1794. Začátkem 70. let bylo však již zednářství v Čechách plně etablováno.

2.3.2 Zlatá éra svobodného zednářství (1770–1790)

Období mezi léty 1770–1790 bylo ve znamení zvýšené činorodosti a oživení zednářství. Vznikla řada nových lóží, prakticky většina z celkového počtu v 18. století v Čechách (viz přílohu č. 2) a pochopitelně výrazně přibýlo nových členů. Svobodné zednářství zažívalo svůj zlatý věk. Zednáři stojí u počátků organizace vědecké práce v Čechách. Z kroužku učenců okolo Ignáce Borna vzniká v Praze v roce 1773 Soukromá společnost v Čechách k povznesení matematiky, vlasteneckých dějin a přírodovědy, pozdější Královská učená společnost.

Stoupá taktéž zednářská filantropická a humanitární aktivita. V době hladomoru roku 1773 zakládá lóže „U tří korunovaných hvězd“ sirotčinec u sv. Jana Křtitele (Waiseninstitut zum heiligen Johann dem Täufer in Prag), zednářské lóže přispívají na chudinu a organizují finanční sbírky. Lóže „U devíti hvězd“ zakládá v Praze roku 1786 v Holečkově ulici ústav pro hluchoněmé (Taubstumminstitut) a v roce 1787 dává základ vzniku pražskému ústavu pro služebníky a jejich vdovy (Prager Bedienten und Wittwen-Anstalt).²⁴

V čele těchto bohubilých aktivit stály přední osobnosti lóží. Zejména jsou to Ignác Born, hrabě de Canal, Ignác Cornova, Rafael Ungar, hrabě Lažanský, hrabě Künigl a další. „*Je zřejmé, že dominantní roli hráli aristokraté (zastávající různé funkce administrativní či vojenské) a důstojníci nešlechtického původu (především v posádkových městech), vedle toho pak vysocí úředníci a inteligence.*“²⁵

Státní moc v té době byla zednářům částečně nakloněna. Josef II. vůči nim netrpěl předsudky a snažil se je spíše zapojit do svých mocenských plánů. Měl v nich podporu pro své reformy, jako bylo zrušení nevolnictví, rušení klášterů či toleranční patent atp. Zároveň však usiloval o větší vliv státu, a tak restrikce přeci jen přišla, a to kabinetním listem z roku 1786, kdy omezil počet lóží na maximálně tři v každém hlavním městě monarchie a podřídil je kontrole úřadů.²⁶

²³ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 33–35.

²⁴ Tamtéž, s. 31–33.

²⁵ ČECHUROVÁ, Jana. *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*. Praha: Libri, 2002, s. 51.

²⁶ Tamtéž, s. 48.

2.3.3 Poslední etapa a zákaz činnosti (1790–1796)

Po vypuknutí Velké francouzské revoluce vzrůstala nedůvěra státního aparátu vůči zednářům. Byli podezříváni ze spolupráce s jakobíny a revolučního smýšlení. Tato nedůvěra ze strany státní moci ve svém důsledku vedla k ukončení jejich činnosti, tzv. uspání lóží, již v roce 1794. Císař Leopold II. byl ještě zednářům nakloněn a snažil se je využít ve svůj prospěch jako prostředek vládní politiky, nicméně toto krátké období (1790–1792) skončilo nástupem Františka I., „jehož režim viděl strašáka revoluce ve všem, co se kdysi v minulosti honosilo puncem osvícenství a pokrokovosti, nadstátního kosmopolitismu a rovnostářství. Skutečnost, že se lóžové společnosti vůbec nechovaly podezřele, byla režimu sama o sobě velmi podezřelá“.²⁷ „Jeho nástup na císařský trůn přinesl potlačení všech svobod na poli duchovním, tedy i zednářství.“²⁸ Definitivní zákaz na území monarchie přišel v roce 1796 a v Čechách trval až do vzniku Československa. Zednáři zůstali pouze členové zahraničních lóží.²⁹

Na konci této kapitoly bych ještě rád uvedl pro lepší představu v poznámce pod čarou přehled lóží v českých zemích a početnost členské základny v roce 1793 (rok před ukončením činnosti zednářských lóží na území habsburské monarchie).³⁰

²⁷JAVOR, Martin. *Svobodné zednářství v 18. století v českých zemích a v Uhrách*. Horoměřice: Krasoumná jednota, 2011 s. 131.

²⁸ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 41.

²⁹ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 138.

³⁰ SADILEK, Jacob. Zednářské tisky v českých zemích v 18. století. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*. Praha: Národní muzeum, 2015, roč. 60, č. 3–4, s. 43–44.

Přehled loží v českých zemích:

1. *Zu den drei gekronten Sternen (U tři korunovaných hvězd)*, 1741–1794, Praha
2. *Zu den drei gekronten Saulen (U tři korunovaných sloupů)*, 1771–1785, Praha
3. *Union (Svaz)* 1783–1785, Praha
4. *Zur Wahrheit und Einigkeit (Pravda a jednota)*, 1783–1794, Praha
5. *Zu den neun Sternen (U devíti hvězd)*, 1777?–1794, Praha
6. *Sincerité (Upřímnost, vojenská)* 1742–1785, Klatovy, Praha
7. *Zu den drei Kometen (U tři komet, vojenská)* 1765
8. *Zur aufgehende Sonne (U vycházejícího slunce)*, 1783–1785, Brno
9. *Zu den waren vereinigten Freunden (U pravých spojených přátel)*, 1782–1794, Brno
10. *Pythagoras*, 1785, Opava

Počet zednářů v roce 1793:

Zur Wahrheit und Einigkeit, Praha 101

Zu den drei gekronten Sternen, Praha 95

Zu den neun Sternen, Praha 58

Počet zednářů v Praze 254

Zu den Wahren vereinigten Freunden, Brno 51

Počet zednářů v českých zemích 305

3. Významné osobnosti zednářství a jejich přínos

3.1 Ignác Cornova: pedagog a filantrop

Ignác Cornova, významný učenec, pražský rodák, kněz, člen jezuitského řádu do jeho zrušení (1773) a profesor všeobecných dějin na pražské univerzitě, sehrál klíčovou roli ve formování svobodného zednářství v Čechách. Byl skutečně zapálený do zednářské práce, která se za jeho doby teprve formovala. Jeho filantropické, filosofické i charitativní myšlenky slouží dodnes jako vzor osvíceneckého myšlení 18. století.

Do zednářství byl zasvěcen dne 21. května 1776 v lóži „U tří korunovaných sloupů“, kde dosáhl mistrovského stupně v roce 1777. V roce 1783 pokračoval ve své zednářské práci v pražské lóži „Pravda a Jednota“, jejímž byl spoluzakladatelem. Byl také čestným členem lóže „U pravých a spojených přátel“ v Brně.³¹

Cornova věřil, že blaho státu závisí na vysokém mravním uvědomění jeho občanů. V souladu s osvícenským pojetím historie chápal studium dějin jako pedagogický nástroj k přetváření člověka a společnosti, k lepšímu porozumění státnictví a politice. Byl stoupencem rakouského etatismu a osvícenského absolutismu, ale zároveň podporoval tradice české státnosti, čímž připravoval půdu pro české obrozenecké hnutí. Hluboce nábožensky založený, přesto zdůrazňoval nutnost tolerance. Ostře odmítal jakékoli revoluční násilí a podporoval fyziokratické principy. Věnoval se náboženským otázkám s respektem k různým názorům a snažil se prosazovat mírové řešení konfliktů. Tento postoj k náboženské toleranci byl v souladu s jeho osvícenskými ideály a přispěl k jeho oblibě a respektu mezi současníky.³²

Významně se podílel na charitativních aktivitách. Byl jedním ze zakladatelů sirotčince sv. Jana Křtitele v Bredovské ulici v Praze a později i Ústavu pro hluchoněmé. Jeho myšlenky o povinnosti pečovat o pozůstalé děti bratrské byla zpracována v díle nazvaném *O povinnosti pečovati o pozůstalé děti bratrské a o způsobu a prostředcích, jak dostáti této povinnosti*. Toto dílo předložil lóži „Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů“. Aktivně se podílel na péči o sirotky a děti se speciálními potřebami, což bylo v té době velmi inovativní a progresivní. Jeho charitativní činnost byla vedena snahou o povznesení národa a zlepšení životních podmínek nejpotřebnějších.³³

³¹ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 100.

³² CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotků zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. XXXIX–XLIV.

³³ Tamtéž.

Kromě svého filantropického působení byl jedním z iniciátorů založení Královské české společnosti nauk, v jejímž čele stanul v letech 1803–1804. Tato společnost měla za cíl posílení národního cítění prostřednictvím vědeckého výzkumu a osvěty. Přispěl k rozvoji české historiografie a k popularizaci českých dějin, čímž významně ovlivnil národní obrození.³⁴

Ignác Cornova zanechal hluboký otisk v české historii jako vzor pracovitosti, moudrosti a tolerance. Jeho myšlenky a činy inspirovaly generace zednářů a osvícenců. Je pohřben na Malostranském hřbitově.³⁵

3.2 Ignác Born: vědec a organizátor

Ignác rytíř Born byl bezesporu vůdčím duchem středoevropského zednářství, především však byl ryzím archetypem osvíceneckého učenice, který svůj život zasvětil vědě. Byl významným přírodovědcem, geologem, průkopníkem mineralogie a podílel se také na řadě reforem v těžebním průmyslu. Nejobsáhlejší českou monografií, která o jeho životě a působení pojednává je *Studie o Ignáci Bornovi* od Josefa Haubelta.³⁶

Ignác Born absolvoval latinskou školu ve Vídni a stejně jako Ignác Cornova prošel v mládí jezuitským řádem jako novic. Z jezuitského řádu však brzy vystoupil a odešel z Vídně do Prahy studovat práva a montanistiku. Jeho následná vědecká práce v oboru přírodních věd mu získala takový věhlas, že byl dokonce v roce 1776 povolán Marií Terezií, aby pracoval na uspořádání císařského přírodovědeckého kabinetu. Dvorním radou komory dvorské v záležitostech mincovních a horních byl jmenován roku 1779.³⁷

Jeho příchodem do Prahy v roce 1770 začíná období rozkvětu pražského zednářství. Bornův vliv na intelektuální, společenský a zednářský život byl obrovský a dokázal v této věci naplno využít i svých kontaktů z vídeňských lóží. Tato zvýšená aktivita měla svůj dopad a přínos i v oblasti charitativní, čehož projevem bylo i založení sirotčince sv. Jana Křtitele, který Born spolu s ostatními bratry též podporoval. Jeho vůdčí roli dokazuje také to, že po jeho odjezdu opět činnost pražských zednářů na čas upadá.³⁸

³⁴ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 100.

³⁵ LEHNEROVÁ, Alena a SADILEK, Jaap. *Svobodní zednáři pohřbeni na Malostranském hřbitově*. Praha: Spolek Malostranský hřbitov, 2019, s. 15–16.

³⁶ HAUBELT, Josef. *Studie o Ignáci Bornovi*. Praha: Univerzita Karlova, 1972.

³⁷ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 87. Znovu oživení nastává po tzv. „skotské konferenci v Praze“ v roce 1778, která vyřešila nutnost reforem mimo jiné důrazem na rovnost a otevření lóží méně zámožným zájemcům.

³⁸ ČECHUROVÁ, Jana. *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*. Praha: Libri, 2002, s. 49–51.

„Dobrovský svědčí o něm, že pokud žil v Praze, pobádal všechny učence k užitečným podnikům, přátelsky se s nimi sdílel a působil tak skrze jiné. Ale nejen, že pobádal, i hmotně podporoval.“³⁹

V Praze byl členem lóže „U tří korunovaných hvězd“ pod vedením hraběte Heřmana Künigla⁴⁰ a také se stal členem nově vzniklé lóže „U tří korunovaných sloupů“ (1771). Jeho účast zde však nemáme doloženou.⁴¹

„Born, jemuž se Čechy staly druhou vlastí, a jenž, třeba cizinec, může být po právu přičten k prvním křesitelům, obnovil lóži U tří sloupů pod jménem U tří korunovaných sloupů.“⁴²

Stejně jako na poli vědeckém, byla jeho činnost mezi zednáři hnacím motorem jejich činnosti. Jeho neúnavná vědecká a organizační práce vytvořily před rokem 1774 podmínky pro vznik naší první akademie věd, soukromé Učené společnosti (Privatgesellschaft den Namen Königlich Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften), jejímiž členy, krom velké většiny zednářů (Karel Rafael Ungar, Ignác Cornova), byli i vědci mimo zednářské kruhy.⁴³

Ve Vídni založil po svém odchodu z Prahy lóži „U pravé svornosti“ (Zur wahren Eintracht)⁴⁴, kde působil v letech 1781–1786 a stal se jejím stoličným mistrem. Též se snažil ji získat pro podporu věd. Pro zajímavost: do lóže v této době vstoupili taktéž W. A. Mozart a J. Haydn a jejími členy bylo přes třicet významných vědeckých i kulturních vídeňských osobností. Roku 1784 se také stává sekretářem Velké národní lóže rakouské⁴⁵, roku 1786 stoličným mistrem vídeňské lóže „Wahrheit“. Byl rovněž nadšeným iluminátem s řádovým jménem Furius Camillus a prefektem iluminátů ve Vídni.⁴⁶

V roce 1786 Born rakouské a vídeňské zednářství opouští. Je roztrpčen napjatou situací uvnitř zednářstva. Po období jeho reformních snah ve vzájemném sblížení lóží

³⁹ GINTL, Zdeněk. *Svobodné zednářství*. Praha: Vydavatelství Volné myšlenky československé, 1926, s. 68.

⁴⁰ HAUBELT, Josef. *České osvícenství*. Praha: Svoboda, 1986, s. 374.

⁴¹ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 88.

⁴² GINTL, Zdeněk. *Svobodné zednářství*. Praha: Vydavatelství Volné myšlenky československé, 1926, s. 68.

⁴³ ANTONÍN, Luboš. *Zlatý věk svobodného zednářství v Čechách*. Praha: Argo, 2010, s. 135–136.

⁴⁴ Lóže "Zur Wahren Eintracht", kterou vedl Ignác Born a Josef Sonnenfels je příkladným protikladem mysticko-alchymických lóžových uskupení, které v té době existovala paralelně s těmito centry filosofického, společenského a kulturního osvícenského života v tehdejší Evropě. KROUPA, Jiří. *Alchymie štěstí: Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1985, s. 60.

⁴⁵ Podléhali jí provinciální lóže dědičných rakouských zemí (17 lóží), Uher (12 lóží), Čech a Moravy (4 lóže v Praze, 1 v Klatovech, 2 v Brně), Sedmíhradska (3 lóže), Haliče (4 lóže), Lombardie (2 lóže) a rakouského Nizozemí (16 lóží). Tamtéž s. 70.

⁴⁶ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 88.

zasáhla nekompromisně státní moc a omezila počet lóží v habsburském mocnářství dekretem Josefa II. z roku 1785.⁴⁷

Ignác Born je důkazem toho, jak výrazné osobnosti mohly být pro zednářství důležité a jak jediné činorodá snaha jejich osvíceneckého ducha mohla být impulzem k působení uvnitř řádu i navenek do společnosti. Když přišel do Prahy, měl pouze nejnižší zednářskou hodnost učně, avšak ve svém zápalu překonal řadu mistrů a byl jednou z osobností, které významně ovlivnily dobu rozkvětu zednářství poslední čtvrtiny 18. století na celém území monarchie.

3.3. Přehled některých dalších zednářských osobností

Členy zednářských lóží byli osvícenci par excellence, jejichž dílo patří dodnes ke klenotům evropské či dokonce světové vědy. Byli „významnými lékaři (*Václav Ambrosi, Valentin Göpfert, Karel František O'Reilly, Georg Prochaska, Tadeáš Bayer*), přírodovědci (*Ignác rytíř Born, Jáchym hrabě Sternberg, Josef Gottfried Mikan*), právníky (*Josef von Sonnenfels, Jan Karel kníže Dietrichstein, Jan Křtitel hrabě Mittrowský, Prokop hrabě Lažanský*), techniky (*František Leonhard Herget, František Josef Gerstner*), spisovateli (*Franz Kratter, Adolf Franz Friedrich baron Knigge*), univerzitními profesory (*Jan Knobloch, Xaver Přikryl, Ignác Cornova*), hudebníky (*Jiří Antonín Benda, Jan Křtitel Kuchař, Pavel Vranický, Leopold Antonín Koželuh, Jan Wessely*) a příslušníky vojenského stavu“.⁴⁸

⁴⁷ KROUPA, Jiří. *Alchymie štěstí: Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1985, s. 70–71.

⁴⁸ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 3.

4. Východiska charitativní aktivity zednářů zaměřené na péči o sirotky a nezaopatřené děti

4.1 Zednářská filosofie a etika J. G. Fichteho

J. G. Fichte byl zednářem sice jen krátký čas, od roku 1800 pouhých pár měsíců, avšak jeho přednášky na téma svobodného zednářství vydané formou dopisů mohou posloužit k bližšímu pochopení podstaty filosofického a etického přístupu, který je základem, z něhož svobodné zednářství vychází. Fichte ve své *Filosofii zednářství*⁴⁹ staví ideál toho, jakým by zednářství mělo být v reakci na společenské neduhy a snahu o jejich nápravu prostřednictvím zušlechťování jedince a jeho vzděláváním k lidskosti. Ačkoliv do nich promítá svůj osobitý filosofický pohled na dobu i společnost, od základů vlastní tradice a myšlenek svobodného zednářství se nijak nevzdaluje a jeho úvahy nám mohou pomoci leccos osvětlit v přístupu k práci pro druhé.

Svobodné zednářství je dle Fichteho obecně prostředkem, spojením sloužícím univerzálnímu účelu: „*Jediným účelem lidské existence na zemi není nebe ani peklo, ale samo lidství, které zde neseme na sobě, a jeho co nejvyšší rozvinutí.*“⁵⁰ Ideální fungování zednářského společenství je založeno na práci, kterou každý člen koná dle svých možností k tomuto účelu. Svobodné zednářství se odděluje od společnosti, aby naplnilo tento účel obecně lidským vzděláváním, „vzděláním celého člověka jakožto člověka“⁵¹. Svobodný zednář má překonávat podmínky doby a místa, má se zbavit stavovských a společenských zlovyků a pozvednout se na ryze lidskou rovinu. „*Existuje totiž obecně lidský typ vzdělání, při němž každý bere za svědka a soudce pouze sebe sama, své svědomí a Boha, vzdělání pro mravní svobodu.*“⁵² Zednářské lóže jsou místem, kde se tato příprava a cvičení ctností uskutečňuje. „*V tomto spojení obdrží každý ve stejné míře to, co dává. Právě dáváním je obdarován, a to dovedností být schopen dávat.*“⁵³ Tuto myšlenku vyjadřuje i Ignác Cornova v přístupu ke vzdělání a péči o sirotky. Péče o děti a jejich vzdělávání má vést též k poznání nejvyššího dobra a radosti z prokazování služby bližním (viz kapitolu 4.2).

„*Člověk je účelem sám o sobě a ono čistě lidské vzdělání je naprosto nezbytným způsobem lidské existence, tedy součástí toho, co je účelem samo o sobě neboli*

⁴⁹ FICHTE, Johann Gottlieb. *Filosofie zednářství*. Praha: Dybbuk, 2023.

⁵⁰ Tamtéž, s. 31.

⁵¹ Tamtéž, s. 37.

⁵² Tamtéž, s. 39.

⁵³ Tamtéž, s. 42.

Absolutna. ⁵⁴ „Dalo by se říci, že účelem celého lidstva je vytvořit jediné velké spojení, jakým by dnes mělo být to zednářské.“ ⁵⁵

4.2 Andersonovy Konstituce

V roce 1723 byla z iniciativy londýnské Veliké lóže vydaná *Kniha konstitucí* (*The Constitutions of the Free-Masons. Containing the History, Charges, Regulations, etc. Of that Most Ancient and Right Worshipful Fraternity*)⁵⁶, vycházející ze sebraných starých zednářských spisů, jejímž sepsáním byl pověřen presbyteriánský kazatel a svobodný zednář James Anderson. Nejznámější jejich částí jsou tzv. Old Charges (Staré povinnosti⁵⁷), které byly všeobecně uznávanou základní chartou svobodného zednářství a zůstávají takto závazné i dodnes.⁵⁸ Jedná se o dokument, který obsahuje souhrn téměř všeho, co od počátku oficiálního vzniku řádu v roce 1717 tvoří ideový i praktický základ fungování a organizace všech zednářských lóží napříč dobou i místem jejich vzniku. *The Constitutions of the Free-Masons* z roku jsou nejstarším oficiálním tištěným dokumentem tzv. spekulativního, nebo také moderního svobodného zednářství. Jejich vydáním započal proces vytváření jeho učení, rituálů, organizace i rychlého mezinárodního rozšíření.

Tento spis je konstitutivním ideovým manifestem závazným pro všechny členy řádu a troufám si domnívat se, že byl znám zednářům v prostředí nově vznikajících lóží na území Čech v 18. století. Alespoň tedy text Starých povinností nabádající zednáře, jak se mají jako bratři chovat uvnitř i mimo lóží.

Pokud se však zaměřím pouze na sledování charitativního aspektu, o kterém text pojednává, vyvstane otázka, zdali je charitativní činnost zaměřená na „profánní“ společnost, konkrétně péče o sirotky a nezaopatřené děti, explicitně uvedena jako jeden z cílů působení svobodného zednářství na společnost, či je tato orientace zednářské charity směřována spíše do vlastních řad.

Z obsahu Andersonových *Konstitucí* vyplývá, že charitativní činnost je stanovenou povinností, jež podléhá důmyslné organizaci řádu. Druhé Andersonovo vydání z roku 1738 obsah jednoho oddílu, tzv. Regulations, dokonce ještě rozšiřuje o Konstituci Výboru zednářské charity. Jedná se však o vypracování systematického přístupu k posuzování a rozhodování o charitativní pomoci, která má být soustředěna primárně na pomoc řádným

⁵⁴ FICHTE, Johann Gottlieb. *Filosofie zednářství*. Praha: Dybbuk, 2023, s. 44.

⁵⁵ Tamtéž, s. 45.

⁵⁶ ANDERSON, James. *The Constitutions of the Free-Masons. Containing the History, Charges, Regulations, etc. Of that Most Ancient and Right Worshipful Fraternity*. London, 1723.

⁵⁷ STARÉ POVINNOSTI SVOBODNÝCH ZEDNÁŘŮ. Reprint - 1993. Bratislava: CAD Press / RI-EL, 1993.

⁵⁸ ANTONÍN, Luboš. *Zlatý věk svobodného zednářství v Čechách*. Praha: Argo, 2010, str. 21–24.

členům lóže a k jejich podpoře ve chvílích nouze. O charitativních snahách překračujících rámec bratrstva texty nepojednávají.⁵⁹

Nicméně domnívám se, že vzhledem k průkazným charitativním a filantropickým snahám mimo zednářské kruhy, nejen v Čechách v poslední čtvrtině 18. století, ale na všech místech, kde zednářské lóže fungovaly, lze tuto činnost – a konkrétně pomoc sociálně znevýhodněným dětem – chápat jako explicitní vyjádření hodnot, které se nejdříve staly základem vnitřní organizace jejich řádu.

4.3 Rituál, symboly a dobročinnost

Symboly mají schopnost uchovávat obsah, který vyjadřují, ve své plnosti a zároveň jsou nevyčerpatelným zdrojem možných interpretací. Rituál je pak symbolickým jednáním, které má tento obsah zpřítomňovat a zprostředkovat jeho účastníkům. Symbolika obsažená v zednářském rituálu měla na zednáře působit, aby je v podstatě učila stávat se lepšími při práci na svých lidských nedostacích. Společné sdílení symbolických obsahů skrze rituální praxi formovalo zednářskou identitu a hodnotový rámec jednání každého člena.

Do toho, co se odehrávalo při rituálních setkáních⁶⁰ zednářů za zavřenými dveřmi lóží v 18. století, lze jedinečně nahlédnout prostudováním dokumentu s názvem *System der Freymaurer-Loge Wahrheit und Einigkeit zu drey gekrönten Säulen in P****⁶¹ (*Soustavy lóže Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů v Praze*). Vydala ho lóže „Pravda a jednota U Tří korunovaných sloupů“ v roce 1794 a byl dostupný i veřejnosti.⁶² Skládá se z několika částí: domácího řádu, rituálů tří stupňů, stručných dějin lóže a pokynů pro péči o děti po zemřelých bratrech. V oddílech věnujících se rituálům je podrobně přepsáno znění promluv jednotlivých lóžových funkcionářů a lze si tedy udělat určitou představu, jak takové rituální setkání probíhalo. Vycházím z toho, že základní obsah rituálu by měl být pro všechny zednáře společný, lišit se mohou více či méně konkrétní formy způsobu provedení.⁶³ Pasáže, které se tedy vztahují k charitě a filantropii, by tak měly odkazovat k principům zednářství, platným napříč dobou i lóžemi.

Důrazy s ohledem na téma dobročinnosti se v rituálních textech lóže „U tří korunovaných sloupů“ objevují především dva. K tomuto jednání byli instruováni nově

⁵⁹ ANDERSON, James. *The new Book of Constitutions*. London, 1738.

⁶⁰ Podrobněji popisuje: ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 136–137.

⁶¹ SYSTEM DER FREYMAURER-LOGE WAHRHEIT UND EINIGKEIT ZU DREY GEKRÖNTEN SÄULEN IN P***: 1) GESETZBUCH. 2) RITUEL DER LEHRLINGE. 3) RITUEL DER GESELLEN 4) RITUEL DER MEISTER. 5) ANNALEN DER LOGE. 6) UEBER DIE PFLICHT FÜR DIE HINTERLASSENEN KINDER DER BRÜDER ZU SOORGEN. Schönfeld, 1794.

⁶² CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotek zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. XLIV–XLV.

⁶³ ANTONÍN, Luboš. *Zlatý věk svobodného zednářství v Čechách*. Argo, 2010, s. 9.

přijetí učni, dále byla charita a sounáležitost s potřebnými vyjadřována na konci každého rituálního setkání.

Na samém závěru rituální práce stoliční mistr vždy ohlásil: „Ctihodní bratři, nezapomínejme na chudé!“ a bratři začali zpívat „Píseň chudých“ (Das Armenlied)⁶⁴:

Maurer, voll von edlen Triebe,	Zednáři, plni ušlechtilých pohnutek,
Das zu seyn was ihr euch nennt;	bud'te těmi, jimiž se sami nazýváte;
Deren Herz von Menschenliebe	Mějte srdce plná milosrdenství
Und nach wahren Wohlthun brennt;	planoucí pro pravé dobrodiní;
Wenn der Arbeit Schluss erscheint,	Když dostaví se konec práce,
Und euch gönnet auszuruhn;	a dopřáváte si odpočinku;
Dann vergesst nicht wohlzuthun:	ani tehdy neopomínejte konat dobro:
Denket, dass der Arme weinet!	Myslete na to, že chudí pláčou!

Za zpěvu této písně byly vybírány dobrovolné příspěvky do tzv. mošny vdovy, jejíž obnos byl následně přepočítán a posléze darován na charitativní účely a pomoc chudým. Lóžovou pokladnou a správou fondu byl pověřen tzv. Schutzmeister neboli pokladník. Mošna vdovy měla být dle tradice od pokladny lóže oddělena, sloužila výhradně dobročinnosti a každý bratr do ní přispíval dle svých možností. Libovolný příspěvek byl povinností každého člena. Výtěžek mohl posloužit jako dar na dobročinnost či mohl být darem pro výpomoc bratrovi v nouzi. Termín mošna vdovy v zednářské symbolice odkazuje k legendě o staviteli Šalomounova chrámu Hiramovi, který byl dle Bible synem vdovy. Zednářští mistři se s ním někdy takto sami identifikovali.⁶⁵

Mimo tento charitativní příspěvek byli bratři „U tří korunovaných sloupů“ zavázáni k platbě ročního poplatku 11 zlatých za výdaje, z čehož 4 zlaté šly na provoz sirotčince.⁶⁶ Odhlédnul-li na druhou stranu pouze od idealizované představy fungování zednářské charity, konference čtyř pražských lóží z roku 1778 byla svolána právě za účelem nutných reforem, které se týkaly zlepšení organizace a nedbalého přístupu v platbách i návštěvnosti členské základny. Bylo v té době nutné přijmout společné usnesení, které se týkalo též

⁶⁴SYSTEM DER FREYMAURER-LOGE WAHRHEIT UND EINIGKEIT ZU DREY GEKRÖNTEN SÄULEN IN P***. Schönfeld, 1794, s. 299.

⁶⁵ SRB, Tomáš. *Řád svobodných zednářů 2*. Praha: Emitent, 2003, s. 168–170.

⁶⁶ SYSTEM DER FREYMAURER-LOGE WAHRHEIT UND EINIGKEIT ZU DREY GEKRÖNTEN SÄULEN IN P***. Schönfeld, 1794, s. 364.

vybírání dlužných příspěvků. Většina členů se však snažila svůj dluh uhradit a situace se koncem roku 1780 stabilizovala.⁶⁷

„Svoboda zednáře je i v tom, že je ponecháno jeho výběru, jak naloží s iniciační zkušeností a symbolickým bohatstvím, jaký filozofický, etický a spirituální obsah své příslušnosti v řádu dá a s jakými jinými podněty ji spojí.“⁶⁸

4.4 Péče o sirotky zednářů: Ignác Cornova „O výchově sirotek zednářských“

Pro lepší poznání směru, kterým se svobodní zednáři ubírali na poli pedagogické a výchovné činnosti sirotčí péče, je dále nejlépe se zabývat zdrojem přímo k tomu určeným. Vznikl primárně pro potřeby lóží a stanovil pravidla přístupu a prostředky k podpoře a péči o děti pozůstalé po zesnulých členech řádu. Není náhodou, že pochází z doby, kdy zednářství dostalo impuls se zapojit do reforem josefinského období a zároveň hledalo vlastní recept na cíle, které si vytyčilo. Autorem těchto průkopnických myšlenek byl již zmiňovaný Ignác Cornova, učitel s letitou praxí a zkušený zednář.

Ten seznámil bratry své lóže „Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů“ v roce 1787 s návrhem nesoucím název *O povinnosti pečovati o pozůstalé děti bratrské a o způsobu a prostředcích, jak dostáti této povinnosti*. Přednesl jej ve funkci druhého dozorce (jedné z klíčových rituálních funkcí). Lóži v tu dobu vedl stoliční mistr hrabě Josef Emanuel Canal de Malabaila. Podnět k této práci dal Cornovovi deputovaný mistr lóže bratr Ungar v roce 1784, když chtěl vyřešit otázku péče a výchovy osiřelých dětí pozůstalých po zemřelých bratrech. Cornovův návrh byl veskrze schválen a ve všech jeho částech byl prohlášen za zákon.⁶⁹

„Velmi ctihodná lóže Pravda a jednota nastupuje po smrti každého ze svých bratrů u jeho dětí namísto otcovo. Běže na sebe celkem tyto závazky: bdíti nad výchovou u všech, nad jměním, kde nějaké jest, u nemajetných pečovati o potřeby a se sirotek bratrských nesenímati dříve své otcovské ruky, dokud by nepřivedla tyto na cestu, kde již nepotřebují tohoto vedení.“⁷⁰

V tištěné podobě se rukopis s názvem *Ueber die Pflicht für die hinterlassenen Kinder der Brüder zu sorgen, und über die Art und Mittel dieser Pflicht nachzukommen* dostal do

⁶⁷ JAVOR, Martin. *Svobodné zednářství v 18. století v českých zemích a v Uhrách*. Horoměřice: Krasoumná jednota, 2011, s. 104–107.

⁶⁸ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 139.

⁶⁹ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotek zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. 53.

⁷⁰ Tamtéž, s. 5.

lůží v roce 1790, v roce 1794 též mezi veřejnost jako šestý oddíl *Soustavy lože Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů v Praze* (viz přílohu 3).⁷¹

„Cornova, ovládající jazyky antické i moderní, vybral ze současných proudů výchovných to nejlepší a sestavil spisek, znamenitý po stránce slohové i myšlenkové, který při veškeré své stručnosti skrývá mnohou perlu i pro pedagoga moderního.“⁷²

Cornova vycházel z osobní zkušenosti a vedl ho činorodý zápal pro jeho profesi. V osvěcenském duchu a podle zednářských zásad chtěl uvést do praxe to, co pokládal za správné a zároveň tím apeloval na své spolubratry k důkladnější promyšlené charitativní činnosti. Jím deklarovaný způsob a prostředky měly především plnit svou úlohu dovnitř zednářského společenství a využít možností, které lůžový život skýtal. Nastínil však také určitý ideál výchovy, péče a vzdělávání, který vycházel z humanitních principů osvěcenské tradice.

Cornova ve svém spisu uvádí za „nejsvětější“ poslání zednářů lidi zlepšovat.⁷³ V symbolice svobodného zednářství bychom to mohli připodobnit k člověku ve stavu neopracovaného kamene, jehož hrubý povrch má být opracován.⁷⁴ Děti zednářů měly být na prvním místě. Vznáší však také požadavek, aby plná podpora a budoucí zabezpečení těchto dětí bylo odpracováno a odvíjelo se od vkladu a iniciativy jejich otců. Práva se odvíjí od plněných povinností podle přirozené spravedlnosti a rovnost zde neznámá nivelizaci hodnot. Chtěl-li bratr užívat budoucích výhod, musel plnit své závazky. Dispens od jakýchkoli povinností vždy záležel na rozhodnutí lóže. Při přijímání nových členů k řádu mělo být zohledněno, je-li uchazeč schopný takového závazku, je-li dobrým otcem svých dětí, má-li jmění, aby mohl něco učinit pro chudého sirotka, či má-li dobré srdce, které ho k tomu nabádá a jakou podporu je schopen a ochoten poskytnout. Při vstupu musel každý „hledající“ (adept vstupu do řádu) podepsat slib, kde se slavnostně zavázal k péči o pozůstalé sirotky bratří podle příkazu lóže.⁷⁵

Stejně, jako bylo v té době zvykem (viz kapitulu 1), i zde se sirotka ujímá poručník. Poručnictví řídila komise stanovená při každém úmrtí bratra. Ta zahrnovala poručníka nebo přítele zesnulého, požívajícího důvěru vdovy, dále právníka, hospodáře, učitele nebo muže pedagogicky zkušeného a lékaře. Komisi řídil předseda. Tím měl být vždy šlechtický bratr požívající vážnosti v profánním světě. Povinnost komise spočívala v dozoru nad sirotkem,

⁷¹ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotků zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. XLIV–XLV.

⁷² Tamtéž, s. LI.

⁷³ Tamtéž, s. 9.

⁷⁴ BOUCHER, Jules. *Zednářská symbolika*. Praha: Trigon, 1998, s. 193.

⁷⁵ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotků zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. 9–14.

zprostředkovala péči vzdělávací, hmotnou i zdravotní a též bylo její povinností podávat zprávy lóži o všem dění v této věci.⁷⁶ I nejchudší chovanec měl mít možnost obracet se ústně či písemně k předsedovi komise.⁷⁷ Majetek sirotka byl lóží spravován a pokud možno rozmnožován. V případech, kdy se jednalo o nemajetného sirotka, lóže jej dotovala z vlastních zdrojů.⁷⁸ Zdrojem těchto prostředků byly finanční obnosy, které byly vybírány na konci každého lóžového setkání a výše příspěvku jednotlivých bratří byla dobrovolná. Členové lóže byli též zavázáni jasně stanovenými pravidelnými ročními příspěvky (viz podkapitolu 4.1.3).

Pokud to v krajní nouzi okolnosti vyžadovaly, mohli být sirotci umístěni přednostně (bez výběru a losování) do sirotčince sv. Jana Křtitele pod správou zednářů. Dohled měl probíhat častěji na půdě ústavu pod dozorem zvláštní komise. Lóže měla takovému sirotkovi poskytnout vše nezbytné, ideálně zajistit příjmy i z jiných zdrojů prostřednictvím stipendií či nadací. Dcery bratří se do sirotčince neměly dávat vůbec.⁷⁹

Počítalo se s tím, že každý bratr bude v tomto příčinlivý podle svých možností a schopností, pokud možno dobrovolně a bezplatně. Nejvíce bylo třeba zajistit opatrování knih a pomůcek, neméně pak učitelů a vychovatelů z řad bratrstva. Společný stálý fond pro potřeby sirotků doplňovaly různé sbírky (knihy apod.) a výtěžky z charitativních prodejů.

Obsáhlou pasáž v tomto spise věnuje Cornova některým zásadám pro výuku, mravní vzdělávání a výchovu jako takovou. Začíná potřebou výuky náboženství, které chápe jako „pravé křesťanství, očištěné od všech pověr a mnišství“.⁸⁰ Vymezuje se vůči scholastickému způsobu výuky, dlouhým pobožnostem, výuce nesrozumitelným formulím nazpaměť. Výuka křesťanství měla dětem vštěpovat především upřímnost, srdečnost, vděčnost, podněcovat dobré činy a víru v dobrotivého Boha. Především bylo důležité naučit děti snášenlivosti a toleranci.⁸¹ „*Co se týče zvláštních soustav rozmanitých obcí křesťanských, žádají zákony rozumu, státu a řádu, abychom každé dítě vychovávali v oné soustavě, k níž se hlásil již otec.*“⁸²

I zde šlo zednářství ruku v ruce s josefinskými reformami. Toleranční patent vydaný Josefem II. roku 1781 garantoval svobodu víry a svědomí rozšířenou na katolické a

⁷⁶ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotků zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. 15–17.

⁷⁷ Tamtéž, s. 50.

⁷⁸ Tamtéž, s. 17.

⁷⁹ Tamtéž, s. 18–19.

⁸⁰ Tamtéž, s. 24.

⁸¹ Tamtéž, s. 24–26.

⁸² Tamtéž, s. 25.

reformované konfese. Stojí za zmínku, že i v náboženských otázkách nepanovala v tehdejší společnosti ani mezi zednáři náboženská tolerance v absolutním slova smyslu.⁸³

Mezi soukromým a veřejným vyučováním volí Cornova spíše vyučování veřejné. Důvod uvádí čistě praktický. Chovanci ucházející se o místo nebo ti, kteří budou žádat dále o stipendium, musí se prokázat vysvědčením, na které mají nárok jen žáci veřejně vyučovaní. Šlechtici mohou být nadstandardně soukromě vzděláváni, avšak také by měli navštěvovat veřejné přednášky, aby „*lépe poznali lidi a názory různých stavů*“.⁸⁴ I zde má tedy rovnost ve vzdělávání své hranice tam, kde začíná stavovská příslušnost. Je však patrné, že Cornova se snaží jejich role sblížovat a stejně jako majetek, tak i své postavení by lidé měli užívat ve prospěch druhých.

Výběr učitelů si lóže ponechává na posouzení. „*Samozřejmě musí býti každý z těchto vybíraných domácích učitelů bezvadný po stránce mravní, ať mu přijde do rukou syn knížete nebo nejmenšího bratra sloužícího.*“⁸⁵

Z učebních předmětů normálních a částečně gymnaziálních škol Cornova vybírá ty nejdůležitější. V soukromé i veřejné výuce pro všechny bez výjimky má být vyučováno německé korespondenci a znalosti literárních klasiků (především řeckých a římských). Dobrý sloh je základem pro všechna povolání i společenský život. Je k tomu třeba cvik a čtení, aby chovanec získal v písemné formě kreativní a osobitý výraz. Jde o vytříbenou přirozenost a dobrý vkus, nikoli o strojené fráze a školometskou škrobenost. Cílem je vznítit nadšení a lásku ke klasické literatuře, dát ji dětem za vzor. Výuka dějepisu, matematiky, filosofie, přírodovědy, zkrátka předmětů vyučovaných na školách, je samozřejmostí.⁸⁶

Ve výuce němčiny je nejlepší metodou dobře volená četba. Též nabádá: „*Nezanedbávejme češtiny. Živnostník, státní zřízenec a budoucí statkář bude nám jednou děkovati za tuto péči*“.⁸⁷ Zde se Cornova zastává češtiny a projevuje svého obrozeneckého ducha. Francouzštinu doporučuje vštěpovat již od útlého dětství především mluvením z důvodu osvojení si správného přízvuku, až později četbou. Nakonec zmiňuje ještě italštinu a angličtinu, kterým má předcházet osvojení si slov latinských a francouzských.

⁸³ Židé ani muslimové nebyli v té době do lóže přijímáni. Výmluvným příkladem může být nápis při vstupu do veřejného pražského parku, tzv. Kanálky, který byl vybudován z finančního daru hraběte de Canal, svého času velmistra zednářů. Stálo tam: „Židům a psům vstup zakázán.“

⁸⁴ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotek zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. 27.

⁸⁵ Tamtéž, s. 28.

⁸⁶ Tamtéž, s. 29–31.

⁸⁷ Tamtéž, s. 31.

Brzy se z ostatních dovedností se mělo začít s kreslením, tancem a hudbou. Bylo však nutno mít na zřeteli chovancův prospěch a záliba v těchto dovednostech ho neměla odvádět od ostatních předmětů, aby byl ve všem stejně připraven na postup v životě a zaměstnání.

*„Zásady bratrské rovnosti žádají, aby pozůstalý syn i nejchudšího bratra, nechybějili mu schopnosti, byl vyučován ve všech předmětech právě tak, jako syn nejbohatšího.“*⁸⁸ Má se toho docílit výukou individuální i společnou, pokud možno bezplatnou iniciativou bratří, ale i profánních učitelů.

Není nutné klást si malých cílů (T. G. Masaryk), a tak Cornova předestírá myšlenku vzniku dětské akademie ke zvážení a případné součinnosti bratří. Plán je to úctyhodný, nicméně nemáme zmínek o tom, že byl realizován. Možná by byl uskutečněn, pokud by se zednářství mohlo déle rozvíjet.

Ani úplnou rovnost pohlaví ve výchově Cornova nepředjímá, ovšem opět je tu učiněn určitý pokrok ve sbližování rozdílů s ohledem na prospěch při budoucí společenské roli chovank jako budoucích matek a hospodyň. *„Aby mohli dostáti své povinnosti, mají se učití téměř všemu, čemu se budou musiti učit nejen jejich dcery, nýbrž až do určitého věku také jejich synové.“*⁸⁹ Opět je i zde nutné přihlídnout ke společenským i ekonomickým podmínkám a schopnostem jedince. *„Všechno to může býti pro dceru šlechtice a boháče právě tak příliš málo, jako příliš mnoho pro dceru chudása, bratra sloužícího.“* A dodává: *„...nejsou-li, pravím, učené dámy nejkrásnější ozdobou národa?“*⁹⁰

Důležitou povinností zednářů, potažmo ustanovené komise, byla péče o zdraví sirotků. *„Nemusím zajisté teprve připomínati, že se všechny znalosti našich chovanců náležitě neuplatní, je-li tělo churavé. Z toho plyne povinnost pečovati především o jejich zdraví. Ze členů komise přísluší to zejména lékařů.“*⁹¹ Od chovance se mělo naopak vyžadovat, aby své zdraví chránil a choval se podle toho. Do péče o chovancovo zdraví započítává péči o jeho stravu, byt, oděv a o vše, co na jeho zdraví může mít vliv. U nemajetných sirotků je opět apel na bratry lóže, aby na impuls komise obstarali bezplatně léky a potřebné věci.

*„Daleko důležitější jest péče o zdraví duše.“*⁹² Mužský dozor má potlačit u dětí nectnosti a vštěpovat jim dobré smýšlení tak, že jim vychovatelé půjdou příkladem. Správné smýšlení pak povede ke šlechetnému jednání. Dobré smýšlení má být prosté pověr a předsudků. Pověru radikálně odsuzuje jako zhoubu a příčinu mnohého zla. Na studiu dějin

⁸⁸ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotků zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. 34.

⁸⁹ Tamtéž, s. 36.

⁹⁰ Tamtéž, s. 37.

⁹¹ Tamtéž, s. 39.

⁹² Tamtéž, s. 40.

se může nejlépe ukázat, k jak špatným věcem v křesťanství pověra vedla. Upřímnost a láska k pravdě je toho opakem.

Vztah s chovancem má mít poručník, který je sirotkovy nejbližší, vystaven na autoritě a důvěře, trestů užívat může jen do věku, kdy je to nezbytně nutné, a spíše ho vést vlastním příkladem. Což však neznamená, že se fyzických trestů zříká: „*Ve věku, který ještě nelze vésti představami a ponětí cti a hanby, nezbyvá mnohdy nic jiného, než metla, abychom svéhlavost zlomili.*“⁹³ Nejvhodnějšími tresty jsou však zahanbení, zákaz oblíbené četby či prací, stejně tak zákaz výuky v oblíbeném oboru. Stejně tak účinné je odnětí náklonnosti vychovatelů či omezení společnosti vrstevnického kolektivu.

Odměnou naopak má být literatura, učební pomůcky a zřídká i peníze, které však měl chovanec užít k dobrým a prospěšným účelům. Spíše se má v chovancích pěstovat zvyk na to, že nejlepší odměnou je pocit z dobrého skutku a prokázání služby bližnímu. Proto je záhodno, aby se společně od mládí potkávaly rozdílné stavy, aby k sobě našly úctu a blahosklonnost. Stejně tak se při výchově a vzdělávání mají potkávat chovanci obojího pohlaví za dozoru vychovatelů. Touha a záliba obou může být využita k motivaci ve výuce a kultivaci mravů.

Zábavy a hry chovanců mají být v mezích mravnosti a slušnosti, mají bystřit jejich vtip nebo prospívat jejich tělu zdravým pohybem. I v tomto se Cornova staví proti pedantské přísnosti při výchově dětí. „*Jest mi podezřelé každé srdce, jež se netěší z jara svého života.*“⁹⁴ Prostředkem takových aktivit může být například návštěva divadla, nácvik divadelních her či různé výlety.

Za nejzlobnější vlivy pro vývoj dítěte považuje chyby, které mohou pramenit z nezvládnutého sexuálního pudu. Cornova se takto explicitně nevyjadřuje, ale důsledky těchto chyb popisuje jako „upadnutí do osidel nestoudných záletů“, ideální protiklad jako docenění hodnoty ženské ctnosti. Nevědomost je tu hlavní příčinnou, brání člověku, aby se stal moudrým. „*Poněvadž jest dokázáno, že mladík nepotřebuje rady a vedení jindy více než právě tehdy, když tato vášeň propukne, nechápu, jak mohou býti vychovatelé tak nevědomí, aby se zrovna v tomto okamžiku připravovali svévolně o veškerou důvěru svého chovance.*“⁹⁵ Znovu se tu poodhaluje metoda, se kterou přistupuje k veškeré pedagogické činnosti. Je třeba důsledně potlačovat nevědomost, a to ihned, jak je dítě schopno osvojovat si potřebné vědomosti. Tyto mají být vštípeny jako ctnosti, kterých je třeba správně užívat. Dítě má být motivováno zkušeností a příkladem láskyplné péče vychovatele, který užívá správné

⁹³ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotek zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. 43.

⁹⁴ Tamtéž, s. 44.

⁹⁵ Tamtéž, s. 46.

výchovné prostředky a metody, které si osvojil. Vychovatel je dítěti vzorem, který může následovat. Exempla trahunt, jak praví latinské přísloví.

Závěrem pojednání Cornova zdůrazňuje fakt, že celá jeho metodologická soustava ve výchově a vzdělání se musí řídit společenským i osobním prospěchem sirotka, přípravou k povolání, tedy budoucím stavem, který je mnohdy předurčen stavem otcovým. Vychovatel ho musí dle toho náležitě připravovat. Za příklad uvádí následující: *„K vlastním úřadům učeným připravujeme hlavy nejlepší; a jest zásluhou o národ, nadchnou ti je k tomu, avšak vždy vyjímaje ty, jimž jejich otcové zanechali kvetoucí živnost. Ovšem bude trpké pro dobrou hlavu, důkladně vzdělanou, ale bez prostředků, dlouho čekati na učený úrad; radil bych mu, aby byl zatím vychovatelem; aspoň z vlastenectví a lidumilnosti snažme se v celé jeho výchově její zároveň k tomu vzdělávati. Právě tak máme lepší hlavy mezi dívkami vycvičiti za guvernanky. Jako vychovatelky najdou tím snáze přístřeší až do svého zaopatření sňatkem...“⁹⁶*

V Cornovově přístupu k péči a vzdělání o osiřelé děti můžeme obecně vidět velikou snahu o sbližování společenských stavů, sociálních vrstev bohatých i nemajetných i obou pohlaví s ohledem na jejich přirozené schopnosti a nadání. Ztratí-li dítě rodiče, měli by je zastoupit lidé, kteří budou mít na srdci pouze jejich dobro, tedy povedou je ke ctnosti a jejich budoucímu štěstí a přispějí jim podle potřeby. Jeho snahou je navrhnout co nejlepší metodu výchovy a vytvoření alespoň základních materiálních podmínek tak, aby každé dítě mělo možnost připravit se na život a budoucí povolání, jak je v jeho silách i možnostech. Především však ve výchově cílí na to, aby se z chovanců stali lidé dobří, laskaví, tolerantní, lidé, kteří by naplňovali svůj život po vzoru zednářské filosofie. Představíme-li si symbolicky společnost jako krásnou stavbu s pevnými základy, je každý člověk kamenem, který ji utváří. Výchova a vzdělání jsou prostředkem, jak opracovat kameny ku stavbě tak, aby mohly být použity k společnému dílu a ze stavby se stal chrám, chrám lidství, kam bude mít přístup každý, kdo se na této stavbě podílí.

⁹⁶ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotků zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. 48.

5. Ústavy a instituce založené a podporované zednářskými lóžemi v Čechách v 18. století

5.1 Sirotčinec sv. Jana Křtitele

Sirotčinec sv. Jana Křtitele patřil mezi nejstarší instituce svého druhu na našem území a byl vskutku nejzáslužnějším filantropickým charitativním počinem pražských zednářů. Založila ho zednářská lóže „U tří korunovaných hvězd“ v čele s velmistrem hrabětem Heřmanem Küniglem 1. září 1773. Návrh na založení sirotčince byl představen pražské lóži již roku 1765 stoličním mistrem hrabětem Karlem Martinicem, tehdy však situace pro české zednáře nebyla příznivá a k realizaci tohoto bohulibého plánu došlo až s oživením v 70. letech, na kterém měl podíl i organizační přínos a působení Ignáce Borna v pražském zednářském životě. Sirotčinec byl v Klimentské ulici z počátku otevřen pro 25 dětí, z toho 6 chlapců a 19 dívek, a impulzem k jeho založení byl hladomor, který krutě zasáhl zemi v letech 1771–1772.⁹⁷

Fungování sirotčince bylo zajišťováno prostřednictvím dobročinných darů, výnosů z prodeje výrobků vytvořených dětmi a úroků z uloženého kapitálu. Zednáři ho dotovali jak finančně a hmotně, tak převzali patronát a dohled nad vzděláním a výchovou chovanců ústavu. Získali mu širokou podporu mecenášů a příznivců a postarali se o to, že si získal dobré jméno. Dosáhl tak náklonnosti a podpory i ze strany monarchie. Významným mecenášem byla sama císařovna Marie Terezie, která v roce 1774 věnovala finanční obnos na zakoupení domu v Truhlářské ulici. O rok později poskytla prostředky na zřízení dvanácti nadačních míst, z toho osm pro chlapce a čtyři pro dívky. V roce 1780 pak zakoupila Bredovský palác, který se stal na dlouhou dobu sídlem sirotčince.⁹⁸ Přesun do nového domu umožnil zvýšení kapacity na 70 dětí. V Bredovském paláci se konaly také schůze zednářské lóže „U tří korunovaných hvězd“ a téměř všichni zaměstnanci ústavu byli členy řádu.

Proces výběru dětí do sirotčince byl pečlivě strukturován. Podle stanov ústavu se dvě třetiny nových chovanců vybíraly losováním, zatímco jednu třetinu vybíralo představenstvo. Losem byly vybírány pouze nemajetné děti, jejichž pobyt v sirotčinci byl hrazen z fondu. Do osudí se dostaly jen děti, které splňovaly přísná kritéria: věk mezi sedmi a deseti lety (později dvanácti, s doloženým křestním listem), fyzické zdraví potvrzené lékařským osvědčením, manželský původ, katolické náboženství a osíření alespoň ze strany otce (potvrzeno úmrtním listem otce).

⁹⁷ CORNOVA, Ignác. *Geschichte des Waiseninstituts zum heiligen Johann dem Täufer in Prag*. Prag, 1785, s. 1–2.

⁹⁸ Sirotčinec se nacházel na místě dnešního Schebkova paláce v ulici Politických vězňů (pův. Bredovská).

Také Josef II. zřídil v sirotčinci sedm nadačních míst a počet sirotků vzrostl do roku 1784 na 100. V průběhu prvních jedenácti let sirotčincem prošlo úctyhodných 200 chovanců.⁹⁹ Věhlas dobrého fungování sirotčince sdílel i Josef II. Při své návštěvě v roce 1781 se prý vyjádřil slovy: „Je to první ústav tohoto druhu, který nalézám v pořádku.“¹⁰⁰

Sirotčinec sv. Jana Křtitele se odlišoval nejen svými zednářskými zakladateli, ale i tím, že na svou dobu poskytoval kvalitní vzdělání. Škola při sirotčinci měla zpočátku tři, později pět tříd a byla přístupná nejen chovancům ústavu, ale i dětem z okolí. První učitelé ústavu byli též členy zednářských lóží. Vyučování zajišťovali dva učitelé, kteří se střídali po dvou hodinách denně. Duchovní vedl náboženskou výchovu, zatímco druhý učitel se věnoval literárním předmětům. Chlapci se učili základy křesťanské víry, biblickou dějepravu, Nový zákon, čtení, psaní, počítání, zeměpis a kreslení. Dívky měly místo zeměpisu a kreslení v rozvrhu šití, pletení, domácí a kuchyňské práce. Sirotci byli vedeni nejen k práci a modlitbě, ale také ke čtení a předčítání, a proto byla při sirotčinci roku 1777 zbudována z darů a dobrovolných příspěvků knihovna.

Podrobný přehled o fungování a organizaci ústavu máme od Ignáce Cornovy, který v zde působil v letech 1777–1781 jako učitel náboženství a který sepsal jeho dějiny (viz přílohu 1). Jeho osvícenecký přístup k metodám výuky vedl chovance ke vzdělávání i morálním a etickým hodnotám. Jeho práce byla vedena humanistickými ideály, láskou a pomocí bližnímu, to samé chtěl předat i svým svěřencům.¹⁰¹

Zednáři přímo přispívali v rámci svého členství v lóžích pravidelnými poplatky i svou dobročinností a dobrovolnou aktivitou, též byla v rámci provinční lóže zřízena komise, která se zabývala pouze záležitostmi sirotčince.¹⁰² Zednářské dílo se tak mohlo především díky neúnavné snaze výtečných osobností a velkorysým přispíváním všech bratří, stát vzorem pro budoucí sirotčí instituce a skvělým odkazem pro společnost.

Po přerušení činnosti zednářských lóží v roce 1794 byl sirotčinec přeměněn na soukromý ústav, zrušen byl až v roce 1910.

⁹⁹ CORNOVA, Ignác. *Geschichte des Waiseninstituts zum heiligen Johann dem Täufer in Prag*. Praha, 1785, s. 91.

¹⁰⁰ CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotků zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923, s. XV.

¹⁰¹ CORNOVA, Ignác. *Geschichte des Waiseninstituts zum heiligen Johann dem Täufer in Prag*. Prag, 1785, s. 13.

„*Mich hat eine Reihe von pädagogischen Jahren überzeugt: dass die Herzen unserer Jünglinge kein herrlicheres Fest kennen, als, Wohlthum, ohne Nebenabsichten, ohne Unterschied der Nation, und ohne Unterschied der Religion, ohne alle Ansprüche auf eitles Lob, selbst auf Dankbarkeit, Wohlthun.*“

(Dlouholetá pedagogická zkušenost mě přesvědčila, že srdce naší mládeže nezažívá většího svátku, než když je zasaženo dobročinností bez vedlejších úmyslů, bez vnímání rozdílů národnostních i náboženských a bez všech nároků na marnou chválu, ba i na vděčnost a opěťované dobrodiní.)

¹⁰² JAVOR, Martin. *Svobodné zednářství v 18. století v českých zemích a v Uhrách*. Horoměřice: Krasoumná jednota, 2011, s.148.

5.2 Ústav pro hluchoněmé

Karel Kmoch, vynikající ředitel ústavu pro hluchoněmé v letech 1876–1913 a také autor jeho dějin, píše o neutěšené situaci v Čechách 70. let 18. století a popisuje s úctou a vděkem úlohu, kterou zednáři sehráli v počátcích vzniku této instituce.

„V letech 1771 a 1772 panovala v Čechách velká neúroda, na níž následovaly nesmírná bída a mnohé nemoci... Zemřeloť v království Českém přes 250 000 lidí. Bylo mezi těmi chudáky zvláště mnoho dětí, jimiž rodiče zemřeli, mnoho ubohých sirotků.“¹⁰³

Úspěch založení sirotčince sv. Jana Křtitele v těžkých časech podnítil o třináct let později snahu pražských zednářů k realizaci dalšího dobročinného projektu. Chtěli sice původně již delší dobu založit další sirotčinec, na podnět císaře Josefa II. se však jejich snahy obrátily směrem na péči, výchovu a vzdělání hluchoněmých dětí. Josef II. již v roce 1779 po vzoru Paříže založil ústav pro hluchoněmé ve Vídni. Druhý takový ústav na území habsburské monarchie měl tedy vzniknout v Praze. Jeho založení císař schválil svým dekretem 28. listopadu roku 1786 z iniciativy pražské lóže „U devíti hvězd“¹⁰⁴ v čele s hrabětem Küniglem a 7. prosince téhož roku byl ústav slavnostně otevřen.¹⁰⁵

Zřízeno bylo zvláštní představenstvo, které muselo zajistit a postarat se o jeho financování a provoz. Krom dobročinných darů, byl ústav odkázán na prostředky zednářů. Prvním představeným ústavu se stal hrabě Kašpar Heřman Künigl. Dalšími Küniglovými spolupracovníky byli zednáři Filip hrabě Sweerts-Sporck, rada u apelačního soudu, Armand hrabě Mottet, důstojník fortifikací, setník ženijního sboru, Karel Friedrich Wahr, ředitel Stavovského divadla, Bernard Wersink, továrník a obchodník, Konrád, svobodný pán, Zedlitz, soukromník a ředitel sirotčince. Všichni byli s hrabětem Küniglem členy lóží „U tří korunovaných Hvězd“ a „U devíti hvězd“¹⁰⁶. Společně vydržovali ze svých vlastních prostředků ústav plných sedm let, který začal se 6 dětmi, v roce 1788 měl již 11 chovanců.

V letech 1786–1794 sídlil ústav na Karlově náměstí 671/24 (dříve U kamenného stolu, později Salmovský palác na Dobytčím trhu) kde měl ústav pronajaté 2. poschodí. V prvním bydlel údajně hrabě Künigl. Kromě podnětu k založení a finančního vydržování ústavu, měl Künigl ještě jednu velkou zásluhu: přivedl prvního ředitele Karla Bergera. Berger byl vynikající člověk, průkopník vyučování hluchoněmých v Čechách a duší ústavu, který vedl

¹⁰³ KMOCH, Karel. *Příspěvky k dějinám pražského soukromého ústavu pro vzdělání hluchoněmých na oslavu 100-letého jeho trvání*. Praha: Pražský soukromý ústav pro hluchoněmé, 1886, s. 27–28.

¹⁰⁴ Karel Kmoch uvádí chybně „U 7 hvězd“, správně „U devíti hvězd“.

¹⁰⁵ KMOCH, Karel. *Příspěvky k dějinám pražského soukromého ústavu pro vzdělání hluchoněmých na oslavu 100-letého jeho trvání*. Praha: Pražský soukromý ústav pro hluchoněmé, 1886, s. 28.

¹⁰⁶ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004.

10 let. Zřejmě z popudu Künigla se stal svobodným zednářem. Vidíme ho v roce 1792 registrovaného jako člena lože „Pravda a Jednota“.

V roce 1791 opouští hrabě Künigl Prahu, protože byl jmenován krajským hejtmanem v Lokti. Filip, hrabě Sweerts-Sporck, potomek slavného Františka Antonína hraběte Sporcka, převzal vedení až do roku 1796. Zasloužil se hlavně o finanční zabezpečení ústavu, když v roce 1793 pražské lóže založily fond k finanční podpoře vdov a sirotků po zesnulých zednářích. Tento fond rovněž vybíral mezi bratry příspěvky na Ústav pro hluchoněmé. Tato reorganizace financování zednářských charitativních ústavů v Praze byla bohužel vynucena zákazem lóží nařízením císaře Františka II. Zednáři vystoupili z lóží, které pak byly zrušeny, ale sirotčinec a ústav pro hluchoněmé naštěstí mohly dál pokračovat jako soukromé instituce. Po hraběti Sweerts-Sporckovi převzal roku 1796 vedení JUDr. Jan Justin, zemský advokát, a to až do roku 1801. Justin byl rovněž členem lóží „U tří korunovaných hvězd“ a „U devíti hvězd“.^{107 108}

V dalším období po tomto úspěchu se v průběhu následujících let počet ústavů pro hluchoněmé dále rozrůstal. Roku 1886 byli v Českém království již čtyři: v Praze, Litoměřicích, Hradci Králové a v Českých Budějovicích.¹⁰⁹

Souhrnem lze říct, že od založení udržovali pražští zednáři skoro 15 let ústav z vlastních prostředků a první tři vrchní představitelé byli zvoleni ze zednářských lóží. Dílo, kterému dali tímto základ při jeho vzniku, je ozdobou jejich skutků na poli charitativní péče o děti, které by jinak na sklonku 18. století mohly jen stěží dosáhnout dostatečně kvalitního vzdělání při použití tehdy nejmodernějších vyučovacích metod. Tato pokroková instituce byla těmto nezaopatřeným dětem mnohdy náhradním domovem starajícím se o jejich zabezpečení a výchovu. Ústav pro hluchoněmé vznikl jako pátý nejstarší ústav svého druhu na světě a funguje nepřetržitě od roku 1786 do dnešních dnů se sídlem v Praze v Holečkově ulici (viz přílohu 4).

¹⁰⁷ PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004, s. 143.

¹⁰⁸ KMOCH, Karel M. *Příspěvky k dějinám pražského soukromého ústavu pro vzdělání hluchoněmých na oslavu 100-letého jeho trvání*. Praha: Pražský soukromý ústav pro hluchoněmé, 1886, s. 29–42.

¹⁰⁹ SECKÝ, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. hlavním městě Praze a předměstích*. Díl 1. Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené. Praha: Pelcl, 1905, s. 12.

6. Hodnocení zednářských snah a výsledků v charitativní péči o sirotky a nezaopatřené děti

Svobodné zednářství v 18. století v Čechách sdružovalo převážně vyšší a vzdělané vrstvy, elitu společnosti, která významně přispívala k společenským reformám v duchu osvícenských myšlenek a ideálů. Zednářské lóže byly určitým katalyzátorem společenského dění též na poli sociální péče o spodní vrstvy společnosti. Oproti absolutistickému státu, který tyto reformy zaváděl mocensky a sledoval politiku společensko-ekonomického rozvoje a hladkého fungování státního soukolí, zednářství více dbalo na humanitní ideály lidskosti a rozvoj jedince. To se v péči o sirotky a nezaopatřené děti projevilo především snahou o jejich vzdělávání a přípravou na budoucí povolání dle jejich schopností a možností, pokud možno nezávisle na jejich náboženské příslušnosti, stavu či hmotnému zaopatření. Vrchnost, na které ležela mnohdy hlavní odpovědnost za péči o nezaopatřené děti a sirotky, oproti tomu v té době na svých panstvích někdy plnila tuto úlohu nedostatečně a tyto děti mohly být vnímány jako určitá ekonomická přítěž. Nebezpečí hrozilo ve snaze minimalizovat náklady na sirotčí péči a využít pracovního potenciálu nezaopatřených dětí. Moderní institucionální sirotčí péče byla dosud na počátku svého vzniku a nebyla tedy jasně vymezena a její úroveň byla různá. Ke zavedení výukových a výchovných standardů zednáři přispěli značnou měrou.

Zednářské lóže sice byly v první řadě orientované na podporu a vzdělávání vlastní členské základny, nicméně pěstování etických a mravních principů uvnitř užšího kruhu členů, mělo za cíl tyto hodnoty přenášet na celospolečenskou rovinu. Charita a filantropie tvořily značnou součást zednářských aktivit dovnitř i navenek. Inspirace těchto charitativních snah mimo zednářský okruh vycházela i ze systému, kterým se podpora uplatňovat na základě jejich principů uvnitř lóží při starosti o bratry v nouzi a děti po nich pozůstalé. Lóže byli jakýmsi pansofickým vzdělávacím prostředím a mnozí jejich členové byli vědci a vzdělaní lidé, kteří byli odborníky ve svém oboru. Svoji odborností jednotlivci obohacovali ostatní členy a vytvářeli tak prostředí, které svým vzdělávacím záměrem obsáhlo různá odvětví. Takto pojaté vzdělávání jako součást vnitřní motivace zednářů přešlo do roviny praktické pedagogiky, a to především zásluhou Ignáce Cornovy. Řada jeho inovativních metod ve vzdělávání je dodnes inspirací pro moderní pedagogiku.

Jako trvalý odkaz po sobě zednáři zanechali dvě významné ústavní charitativní instituce: sirotčinec sv. Jana Křtitele a Ústav pro hluchoněmé. Výhodou při jejich zakládání a provozu bylo to, že lóže disponovaly značnými finančními prostředky z vlastních členských příspěvků. Soustředěná organizovaná činnost podporovaná

angažovaností všech příslušníků řádu a důmyslná kontrola nad jejich chodem, zaručovaly kvalitu poskytované péče, které chtěli dosáhnout.

Centrem zednářských aktivit se stala především Praha, jedno z nejstarších zednářských měst Evropy, kam se zednářské lóže dostaly již 24 let od vzniku moderního zednářství v Anglii a kde přes řadu překážek dokázaly najít své místo a v posledních desetiletích do jejich zákazu významně přispět k charitativní činnosti a zanechat odkaz dvou pokrokových institucí. Hlavní roli v tomto hrály jejich vůdčí osobnosti, které byly iniciátory a tahouny těchto bohubilých snah. Jejich příklad a společenský kredit pak zajišťoval podporu ze strany mocenských struktur i širší společnosti.

7. Diskuse

Tato bakalářská práce si kladla za cíl představit a zhodnotit roli svobodných zednářů ve vztahu k charitativní péči o sirotky a sociálně znevýhodněné děti na pozadí historického kontextu osvíceneckého období v Čechách. Zaměřil jsem se na důležité aspekty obou tematických okruhů. Tato snaha byla limitována rozsahem práce a množstvím dostupných zdrojů, se kterými jsem pracoval. Oba okruhy jsou méně probádanou kapitolou daného období. Sirotčí péče navazovala na již zavedenou tradici, avšak moderní ústavní péče, byla spíše na svém ustavujícím se začátku. Svobodné zednářství v Čechách je doloženo až rokem 1741, a relevantních zdrojů není k dispozici mnoho. Nejvíce informací pochází z posledních dekád století. Situaci neulehčuje ani to, že se jednalo o spolek nadmíru diskrétní. V obou tematických okruzích zbývá tedy ještě mnoho neprobádaných míst.

Většina vědeckých publikací, které ve své práci využívám, ať už na téma svobodného zednářství nebo sirotčí péče, přináší souhrnné informace hlubšího zaměření. Tato bakalářská práce se snažila více sledovat některé spojitosti, které se objevují v těchto dílech, mnohdy s větším důrazem na první či druhé tematické zaměření. Doufám, že má práce může vnést do diskuse některé nové podněty a inspirovat k hledání dalších souvislostí.

Za přínos mé práce považuji především využití některých relevantních primárních zdrojů. Dokumenty, které zednáři sami vytvořili, představují širší rámec jejich myšlení a odkrývají motivaci zednářů v jejich přístupu k charitativní péči. Hodnocením výsledků jejich snah se potvrzuje, že jejich společně sdílené hodnotové obsahy byly hybným faktorem pro dobročinné aktivity společenského rozsahu. Tyto primární zdroje tak posloužily jako výzkumný prostředek, který mě více přiblížil k vytyčenému záměru.

Bylo by jistě zajímavé pro další bádání komparovat a hlouběji zkoumat i jiné vlivy a jejich důsledky na poli zednářství a charity. Rozšířením rámce na ostatní země Evropy či jiné části světa by bylo možné získat širší perspektivu a porozumět globálnímu významu zednářských charitativních aktivit.

Za poslední zmínku stojí, že zednářství nejenže přispělo k rozvoji charitativní péče již v 18. století, ale i nadále ovlivňuje moderní filantropii prostřednictvím organizací jako kupříkladu *Masonic Charitable Foundation* (MCF)¹¹⁰, které pokračují v tradici pomoci potřebným a podporují vzdělání a sociální spravedlnost.

¹¹⁰ <https://mcf.org.uk>

Závěr

Představil jsem některá důležitá témata pro pochopení významu působnosti zednářských lóží v Čechách v 18. století s ohledem na charitativní a výchovnou péči o sirotky a sociálně znevýhodněné děti. Pokusil jsem se zhodnotit přínosy a úspěchy, kterých svobodní zednáři v těchto snahách dosáhli a ukázat příčiny, proč tomu tak mohlo být (viz kapitolu 6).

Nejdříve jsem představil dobový kontext této péče a zaměřila se na vývoj, organizaci a působení zednářských lóží. Následně jsem zkoumal především ideové základy, které motivovaly zednáře jednat dobročinným způsobem uvnitř jejich společenství i navenek ve společnosti. V neposlední řadě jsem se zabývala výsledky jejich snah, především na poli pedagogické a ústavní péče.

Z množství informací, které jsem nashromáždil a pokusil se je zasadit do souvislostí, vyplynulo, že zednářské lóže nemalou měrou přispěly ke zlepšení situace v této oblasti a defacto se stali průkopníky moderního pojetí ústavní a pedagogické péče. Obětavá činnost a vzájemná spolupráce lidí sdružených ve společenství stejně smýšlejících lidí dopomohla mnoha dětem k lepšímu životu skrze výchovnou péči, hmotné zaopatření a kvalitní vzdělání. Dalo by se říct, že svobodní zednáři prokázali, že správná myšlenka může lidi sjednotit a dát jim sílu k uskutečnění plánů, které mohou zlepšit svět i život jednotlivce.

Bibliografie

ANDERSON, James. *The Constitutions of the Free-Masons. Containing the History, Charges, Regulations, etc. Of that Most Ancient and Right Worshipful Fraternity*. London, 1723.

ANDERSON, James. *The new Book of Constitutions*. London, 1738.

ANTONÍN, Luboš. *Zlatý věk svobodného zednářství v Čechách*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0317-5.

BOUCHER, Jules: *Zednářská symbolika*. Praha: Trigon, 1998. ISBN 80-86159-09-4.

CORNOVA, Ignác. *O výchově sirotek zednářských*. Praha: Dědictví Komenského, 1923.

CORNOVA, Ignác. *Geschichte des Waiseninstituts zum heiligen Johann dem Täufer in Prag*. Prag, 1785.

ČECHUROVÁ, Jana. *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*. Praha: Libri, 2002. ISBN 978-80-7277-122-6.

FICHTE, Johann Gottlieb. *Filosofie zednářství*. Přeložil Petr BLÁHA. Praha: Dybbuk, 2023. ISBN 978-80-7690-050-9.

GINTL, Zdeněk. *Svobodné zednářství*. Praha: Vydavatelství Volné myšlenky československé, 1926.

HALÍŘOVÁ, Martina. Sirotčinec sv. Jana Křtitele a změny v péči o sirotky v 18. století. *Cornova: revue České společnosti pro výzkum 18. století*. Praha: Česká společnost pro výzkum 18. století, 2021, roč. 11, č. 2, s. 15-25. ISSN 1804-6983. Dostupné také z: <https://asjournals.lib.cas.cz/cornova/article/uuid:3197c767-c5ad-4f93-a5ae-5dbbfd81a00d>

HAUBELT, Josef. *České osvícenství*. Praha: Svoboda, 1986. ISBN 80-205-0033-4.

HAUBELT, Josef. *Studie o Ignáci Bornovi*. Praha: Univerzita Karlova, 1972.

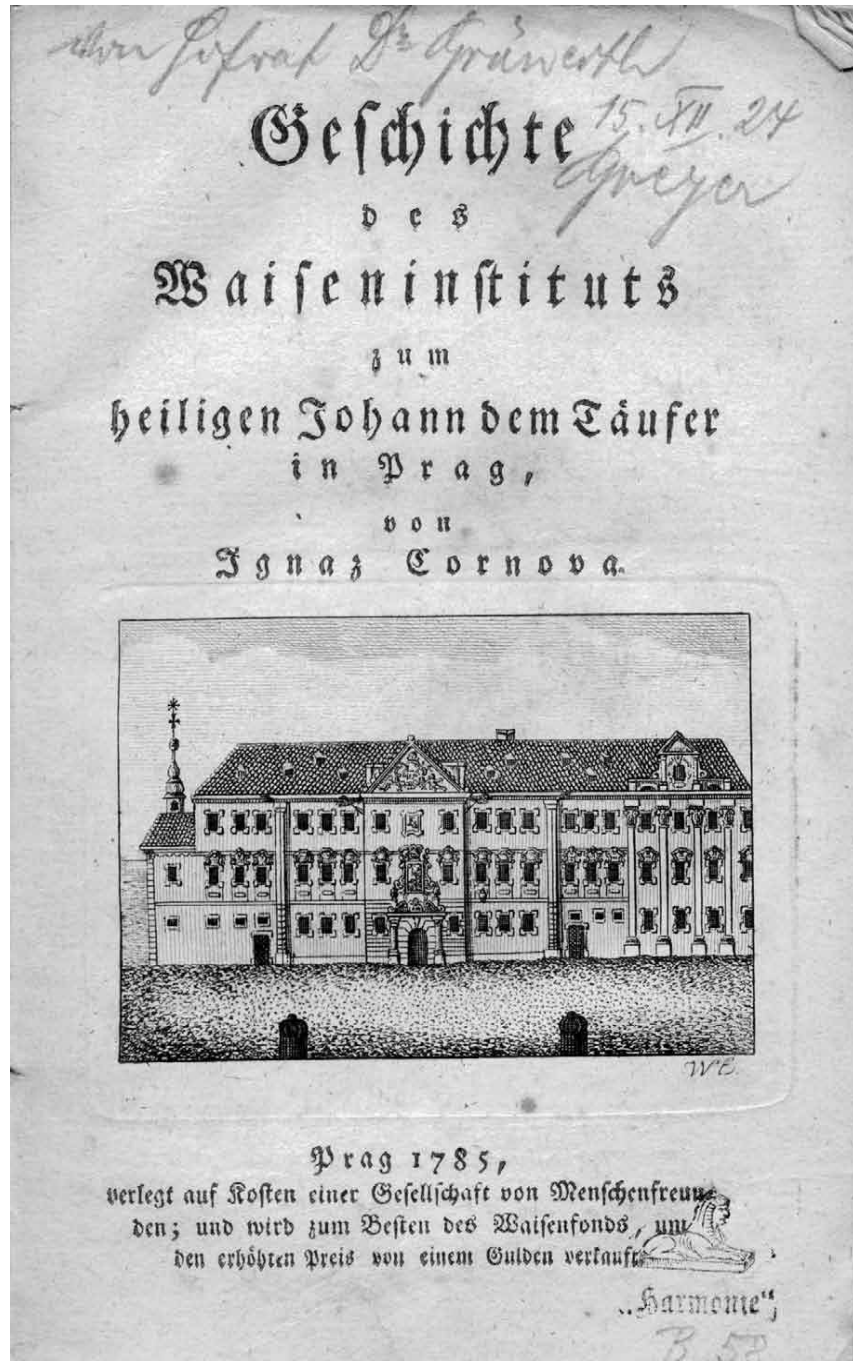
JAVOR, Martin. *Svobodné zednářství v 18. století v českých zemích a v Uhrách*. Horoměřice: Krasoumná jednota, 2011. ISBN 978-80-904510-3-2.

KMOCH, Karel M. *Příspěvky k dějinám pražského soukromého ústavu pro vzdělání hluchoněmých na oslavu 100-letého jeho trvání*. Praha: Pražský soukromý ústav pro hluchoněmé, 1886.

- KROUPA, Jiří. *Alchymie štěstí: Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1985. ISBN 80-7366-063-6.
- LEHNEROVÁ, Alena a SADILEK, Jaap. *Svobodní zednáři pohřbeni na Malostranském hřbitově*. Praha: Spolek Malostranský hřbitov, 2019. Neprodejné.
- LORMAN, Jaroslav a TINKOVÁ, Daniela. *Post tenebras spero lucem: Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha: Casablanca FF UK, 2008. ISBN 978-80-903756-6-6.
- MUCHA, Alfons. *Svobodné zednářství*. Praha: Volná myšlenka československá, 1924.
- PODŠKUBKA, Jan. *České svobodné zednářství v průběhu XVIII. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004. ISBN 80-7050-444-7.
- SADILEK, Jacob. Zednářské tisky v českých zemích v 18. století. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*. Praha: Národní muzeum, 2015, roč. 60, č. 3–4, s. 43–48. ISSN 0036-5351.
- SECKÝ, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. hlavním městě Praze a předměstích*. Díl 1. Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené. Praha: Pelcl, 1905.
- SRB, Tomáš. *Řád svobodných zednářů 1*. Praha: Emitent, 2002. ISBN 80-7281-085-5.
- SRB, Tomáš. *Řád svobodných zednářů 2*. Praha: Emitent, 2003. ISBN 80-7281-111-8.
- STARÉ POVINNOSTI SVOBODNÝCH ZEDNÁŘŮ. Reprint - 1993. Bratislava: CAD Press / RI-EL, 1993. ISBN 80-85349-25-6.
- SYSTEM DER FREYMAURER-LOGE WAHRHEIT UND EINIGKEIT ZU DREY GEKRÖNTEN SÄULEN IN P***: 1) GESETZBUCH. 2) RITUEL DER LEHRLINGE. 3) RITUEL DER GESELLEN 4) RITUEL DER MEISTER. 5) ANNALEN DER LOGE. 6) UEBER DIE PFLICHT FÜR DIE HINTERLASSENEN KINDER DER BRÜDER ZU SOORGEN. Schönfeld, 1794.
- ŠVESTKOVÁ, Renata. *Vybrané kapitoly ze sociální pedagogiky pro sociální pracovníky*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2019. ISBN 978-80-7394-739-2.
- ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-060-2.

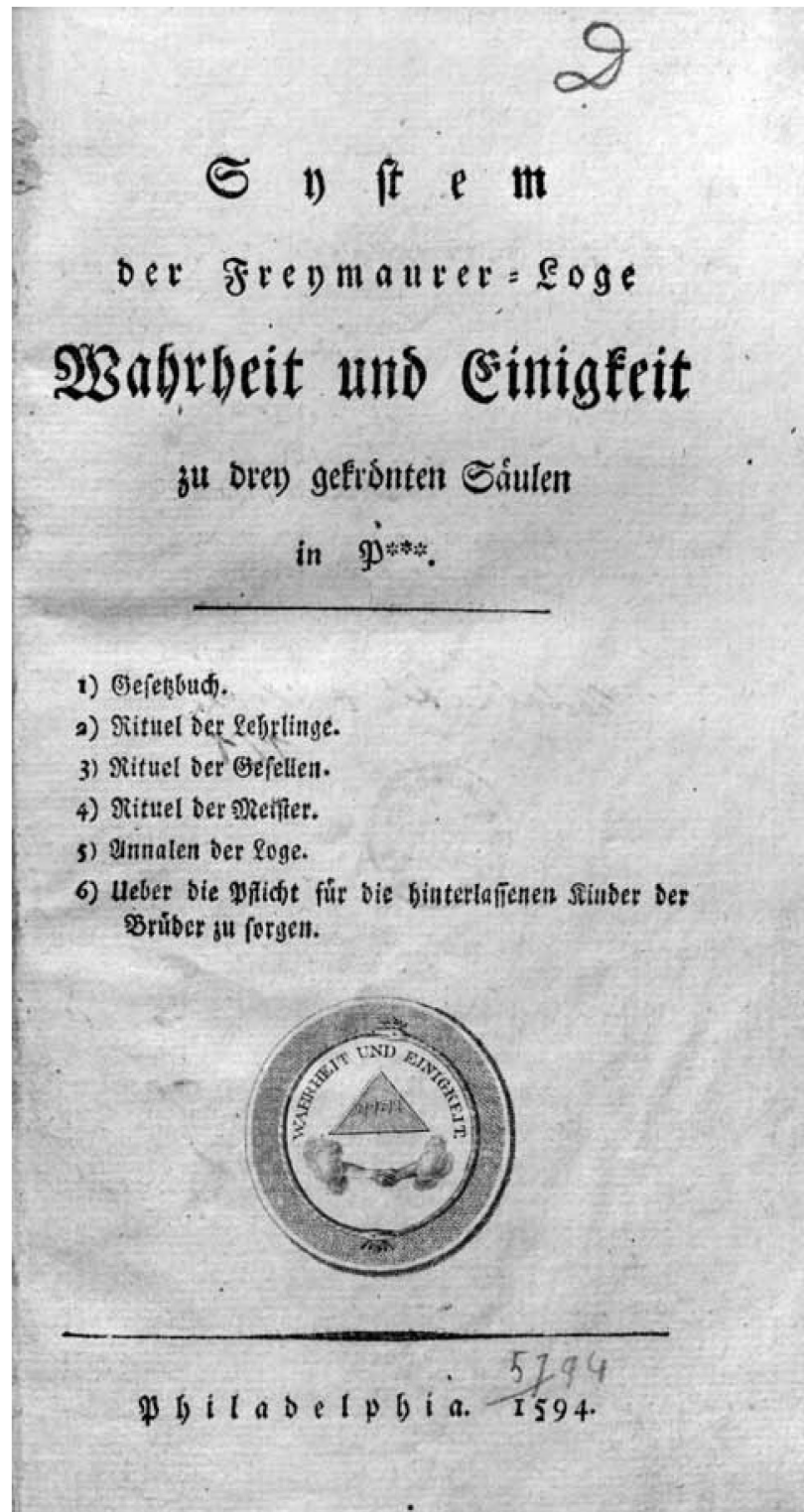
Přílohový materiál

Příloha 1

Příloha 2

Svobodné zednářství 18. století v českých zemích a v Uhrách			
město	název lóže	založena	zanikla
ČECHY			
Praha	Prefektura Rodomskoy (Prefektura)	1775	1784
	Prepozitura Rodomskoy (Prepozitura)	1772	1775
	Zu den vier Evangelisten (Kapitula)	1763	1784
	Zu den drei gekrönten Sternen (U tři korunovaných hvězd), do roku 1763 pravděpodobně pod názvem Zu den drei Kronen (U tři korun)	1741	1794
	Zu den drei gekrönten Säulen (U tři korunovaných sloupů)	1771	1785
	Zu den drei gekrönten Sternen und den drei gekrönten Säulen (U tři korunovaných hvězd a u tři korun. sloupů) (Provinční lóže)	1775	1784
	Zu den neunten Sternen (U devíti hvězd)	1771	1785
	Zur Wahrheit und Einigkeit (U pravdy a Jednoty)	1783	1785
	Union	?	1785
	Zum Redlichkeit (U poctivosti)	1772	1784 ?
	Zu den drei gekrönten Sternen und Redlichkeit (U tři korunovaných hvězd a u poctivosti)	1786	1794
	Wahrheit und Einigkeit zu den drei gekrönten Säulen (Pravda a Jednota u tři korunovaných sloupů)	1786	1794
	Klatovy	Sincerité (Upřímnost)	1776

Příloha 4

